O’zbekiston respublikasi Oliy va o’rta maxsus ta’lim vazirligi
Ajiniyoz nomidagi Nukus Davlat Pedagogika Instituti

Tarix – geografiya fakul’teti

Milliy g’oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi” kafedrasi

5111600-Milliy g’oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi” bakalavr ta’lim yo’nalishi 4-b-kurs talabasi Reyimberdiev Akbarning

Bitiruv malakaviy ishi

Mavzu: Konstitutsiyalarning shakllari, turlari va tuzilishi

Talaba:____________________ Reyimberdiev A.

Ilmiyrahbar:________________dots:T. Kudaybergenova

Kafedra mudiri:_____________ Embergenov A.P.

Kafedra majlisining 2019- yil «___» - may sanasidagi №____ bayonnomasi bilan himoyaga ruxsat berildi.

NUKUS - 2019

Bitiruvchi talaba Reyimberdiev Akbarning“Konstitutsiyalarning shakllari, turlari va tuzilishi”mavzusidagi bitiruv malakaviy ishi ”Milliy g’oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi” kafedrasining 2019- yili «___»__________ kungi ____- sonli bayonnomasi asosida davlat attestatsiya komissiyasiga himoyaga yuborishga tavsiya etildi.

”Milliy g’oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi”
kafedrasi mudiri: A.Embergenov

Bitiruvchi talaba Reyimberdiev Akbarning “Konstitutsiyalarning shakllari, turlari va tuzilishi”mavzusidagi bitiruv malakaviy ishi 2019- yili «___» __________ kungi institut rektorining ___ - son buyrug’i bilan davlat attestatsiya komissiyasiga himoyaga yuborildi.

Davlat attestatsiya komissiyasi qarori bilan Reyimberdiev Akbarning bitiruv malakaviy ishiga _____ ball qo’yildi.

KONSTITUTSIYALARNING SHAKLLARI, TURLARI VA TUZILISHI

REJA:

KIRISH

I-BOB.KONSTITUTSIYALARNING SHAKLLARI, TURLARI VA TUZILISHI

1.1.Konstitutsiya haqida umumiy tushuncha

1.2.Konstitutsiya shakllari, turlari va tuzilishi

1.3. Konstitutsiyalarning ishlab chiqilishi, qabul qilinishi, o‘zgarishlar, qo‘shimchalar kiritish va bekor qilish tartiblari.

II-BOB.O’ZBEKISTON RESPUBLIKASI KONSTITUTSIYASIVA UNING O’ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

2.1. Mustaqil davlatimiz Konstitutsiyasining qabul qilinish zarurati

2.2. O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining tuzilishi, tamoyillariva o’ziga xos xususiyatlari

2.3. O’zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi – Harakatlar strategiyasining huquqiy kafolati

XULOSA

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

ILOVALAR

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi:

Mamlakatimizdaolibborilayotganbarchaijtimoiyislohatlarningnegizidaasosiyb oshg‘oyaqilibyurttinchligivaxalqfarovonligimaqsadqilibolinganekan, shubhasizxalqaromaydondagitajribalarnio‘rganishvategishlixulosalarchiqarishorqal ibumaqsadlargaosonroqvajadallikbilanerishishmumkin.

Xalqarohuquqningumumeʼtirofetilganqoidalariningustivorliginitanolganhamd aungaog‘ishmayamalqilayotgandemokratikdavlatlarningkonstitutsiyaviyhuquqinio‘ rganishorqali**birinchidan**milliyhuquqniyanadarivojlantirishimkonigaegabo‘lsak, **ikkinchidan**ushbudavlatlarningmavjudijtimoiy (konstitutsiyaviy) tuzumihaqidagitasavvurlarimizxalqarovamillatlararodo‘stlikrishtalariningmustahka mlanishigaasossoladi.

Davlatvajamiyathayotinierkinlashtirish, insonvafuqarolarhuquqvaerkinliklariningkafolatlarimexanizminiyaratishborasidaja hondagietakchidavlatlardanandozaolishimizbilanbirgamingyillardanberishakllanga nmilliyurf-odatvaanʼanalar, ajdodlarimizningboymerosinio‘zlashtirganxoldajamiyatimizniyanadademokratlasht irishimkonigaegabo‘lamiz.

XXI asrboshidajahonningbarchamamlakatlaridaqiyosiy-huquqiytadqiqotlarjadalrivojlanmoqda. Ularningasosiymaqsadihuquqiytizimlartaraqqiyotiningobʼektivqonuniyatlarinianiql ashvamilliyqonunchiliknitakomillashtirishdir. Qiyosiy-huquqiyizlanishlarningahamiyatishundaniboratki, ularnafaqathuquqshunoslikningko‘plabanʼanaviymasalalarinihalqilishgakengnuqtai nazardanyondashishgaimkonyaratadi, balkiqatoryangimuammolarnihamko‘taradilar. Butundunyodahuquqiytizimlarniqiyosiyo‘rganishasosidavujudgakelganqiyosiyhuq uqshunoslikilmiyyo‘nalishhamdao‘quvfanisifatidatoborako‘proqeʼtirofetilmoqda.

Xorijiymamlakatlarningijtimoiytuzuminitahlilqilishorqali, mamlakatimizkonstitutsiyaviytuzumihaqidaaniqtasavvurgaegabo‘lamizdesakaslom

ubolag‘abo‘lmaydi.

Ushbumavzudakonstitutsiyaviytuzumningtarkibiytuzilmalarialohidao‘rganibchiqilgan. Ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiyvama’anaviy-madaniymunosabatlartahlilie’tiborgamoliksunki, ushbumavzukengmisollarbilanturlimamlakatlarijtimoiytuzuminitavsiflabberadi.

Konstitutsiyaning jamiyat hayotidagi o‘rni va ahamiyatini, mazmun-mohiyatini xalq, ayniqsa, yosh avlodning huquqiy ongi, tafakkuri va madaniyatiga

singdirish, shu tariqa jamiyatda Konstitutsiyaga, qonunga nisbatan yuksak hurmatni shakllantirish, aholining huquqiy savodxonligini oshirish asosiy vazifalarimizdan biridir.Bu esa mavzuning dolzarbligini ko’rsatadi.

Bitiruv malakaviy ishning maqsadi. Konstitutsiyalarning shakllari, turlari va tuzilishini ilmiy tadqiq qilish vaular bilanO’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini taqqoslash, qiyoslash orqali Konstitutsiyamizning dunyodagi eng demokratik va insonparvar Konstitutsiya ekanligini ko’rsatib berish;

Tadqiqot vazifalari.

- Konstitutsiya haqida umumiy tushuncha, Konstitutsiya shakllari va turlari, Konstitutsiyalar tuzilishi haqida ma’lumotlar yig’ish;

-Yangi Konstitutsiya yaratilishining zarurligi haqidagi g’oyalarni o’rganish va Mustaqil davlatimiz Konstitutsiyasining qabul qilinish zaruriyatini ko’rsatib berish;

-O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining tuzilishi, tamoyillari va o’ziga xos xususiyatlariniisbotlab, dalillab berish;

-O’zbekistonRespublikasiningKonstitutsiyasi – Harakatlarstrategiyasining huquqiykafolati ekanligiga o’z fikrimizni bildirish;

Ishning amaliy ahamiyati: Yangi ma’lumotlardan uzluksiz ta’lim huquqshunoslik fani o’qituvchilari o’z pedagogik faoliyatlarida foydalanishlari mumkin.

Bitiruv malakaviy ishning tuzilishi va hajmi: Bitiruv malakaviy ish kirish, 2 ta bob, 6 ta paragraf, xulosa va foydalanilgan adabiyotlar ro’yxatidan tashkil topgan.

I-BOB.KONSTITUTSIYALARNING SHAKLLARI, TURLARI VA TUZILISHI

1.1.Konstitutsiya haqida umumiy tushuncha

K□nstitutsiyajamiyat hayotidamuhim o'rintutuvchimurakkabvas□rqirraijtim□iy – siyosiyva huquqiy h□disadir. Uningm□hiyatinit□rananglashuchunbuib□raningtushunchasiniilmiyiz□hla shl□zim. □K□nstitutsiya□ l□tinchaso'zbo'lib, o'zininguz□qtari□igaega. Qadimgivaqtlarda □k□nstitutsiya□ ib□rasi, siyosiytuzumma'n□siniianglatgan.

ProfessorlarA.X.Saidov, M.M.Fayziev, H.T.Odilqorievlarningfikricha, konstitutsiya: «AsosiyQonuno‘zmohiyate’tiboribilanharqandaydemokratikjamiyatningboshbelgilaridanbiribo‘lib, undainson, shaxsvajamiyatninghuquqiyjihatlari, davlathokimiyatiningtuzilishivauningidoralarifaoliyatinitashkiletishningmezoniyqoidalariifodaetiladi. Birso‘zbilanaytganda, Konstitutsiya - davlatningo‘zigaxostanishtiruvhujjatidesamubolag‘abo‘lmaydi».

Konstitutsiyafuqaro, jamiyatvadavlathokimiyatio‘rtasidagio‘zigaxosijtimoiyshartnomamaqomigaega.

«Konstitutsiya»tushunchasilotincha***«Constitutio»***so‘zidankelibchiqqanbo‘lib, o‘rnatish, belgilash, joriyetishma’nosinibildiradi. QadimgiRimdavlatidaimperatortomonidanchiqarilganalohidaaktlarnishunombilanataganlar.Buaktlarboshqaaktlarganisbatanmanbabo‘libxizmatqilgan.

Qadimgivaqtlarda «konstitutsiya» atamasibilanhuquqiytomondanbelgilabqo‘yilgandavlattuzuminiatayboshlaganlar.SHuma’noda XIII-XIX asrlardaMovarounnahrdama’lumdarajadata’sirko‘rsatibkelganCHingizxonyozusivaAmirTemurtuzuklarisharqonamadaniyatgamonandkonstitutsiyaviyhujjatlaredi.

Ba’zibirfeodaldavlatlardahamkonstitutsiyagao‘xshashaktlar, masalan, xartiyalarbo‘lgan. Xartiyalarqirol, feodallar, savdogarlarvaboshqatabaqalarninghuquqiyholatinivaularningo‘zaromunosabatlarinitartibgasolgan. 1512 yildaAngliyadaqabulqilinganBuyukErkinliklarXartiyasishularjumlasidandir.

Konstitutsiyadegandadavlatvajamiyatrivojiningasosiyyo‘nalishlarinivaularningtuzilishinibelgilabberuvchiasosiyqonuntushuniladi. Konstitutsiyadavlatvajamiyathayotinitartibgakeltiradiganengoliyyuridikhujjatdir. Uningnormalaridadavlatsiyosatiningprinsiplari, shaklvauslublari, uniamalgaoshirishmexanizmimustahkamlanadi.

□vrupamadaniyatibugungikundaharakatdabo’lganbirn□chaguruhk□nstitutsiyalarnivujudgak□ltirdi. Birinchiguruh – eskik□nstitutsiyalarbo’lib, bundayk□nstitutsiyalartari□an XX – asrgaqadarqabulqilinganedi. Bungayaqq□lnamunasifatida 1787 yildagiAQSHK□nstitutsiyasi, 1831 yildagiB□l'giyaK□nstitutsiyasiva 1874 yildagiSHv□ytsariyaK□nstitutsiyasiniko’rsatishmumkin.

XX asrdaqabulqilingank□nstitutsiyalaresaikkinchiguruhnitashkiletadi. Buk□nstitutsiyalarins□nhuquqlarivaerkinliklari, As□siyq□nunnimuh□fazaetish, ijtim□iymuamm□largamur□jaatqilishnatijasidak□nstitutsiyaviytartibgas□lishko’lamininingk□ngayganligibilanbirinchiguruhk□nstitutsiyalaridanfarqlanadi.

Ikkinchijah□nurushidank□yinqabulqilinganko’pginak□nstitutsiyalar milliyhuquqiytaraqqiyotvaAQSHk□nstitutsiyaviytajribasigaas□slanganh□ldaishlabchiqilgan. DunyodagiengqadimgiK□nstitutsiya – AQSHAs□siyq□nunio’ziningqisqaligi, pu□taligiva, aynivaqtda, samarad□rligivabarqar□rligibilanajralibturadi.

O’tganasrning 20−yillarib□shlaridaSHarqmamlakatlaridanTurkiya, Er□n, Afg'□nist□n, Misrkabidavlatlardamilliymustaqillikyo’lidaham □vro’paga □□s, haman'anaviymusulm□nhuquqi−shariatgaas□slangank□nstitutsiyalarqabulqilindi.

XX asrning 40−50−yillaridaesa □siyodagiyoshmustaqildavlatlark□nstitutsiyaviytaraqqiyotidaqo’shmaingliz−frantsuzchahuquqiyyondashuvlark□ngqo’llanilab□shlandi. Hindist□nK□nstitutsiyasidailkb□rAQSHAs□siyq□nunidamustahkamlabqo’yilganf□d□ralizmprintsipio’zaksinit□pgan. Bir□q, ko’pchilik □siyomamlakatlarimustaqillikkaerishmasdanilgariyoqo’ziningtari□iyyoki mustamlakachilikka □□shuquqij□dk□rliktajribasigaegaedilar. G'arbningkuchlita'sirigaqaramasdan, ko’pchilik □siyodavlatlariningk□nstitutsiyalaridao’zmilliyan'anaviy □ususiyatlarie'tib□rga □lingan.

XX asrning 60−yillaridaAfrikadagimilliydavlatchiliktajribasiunchalikto’liqriv□jlanmaganligiyoki □vro’paand□zalarininghukmr□nligitufayliyo’q□libk□lgan. □datda, s□biqmustamlakalargaegabo’lganG'arbdavlatlario’zqaramligidabo’lganuyokibudavlatlarningk□nstitutsiyaviyqurilishigamuayyanta'sirko’rsatgan.

Ayrimmusulm□ndavlatlari (SaudiyaArabist□ni, □man, Liviya) muhimhuquqiyhujjatsifatidak□nstitutsiyaningumumanzarurliginiink□retadilaryokiuningahamiyatiniharjihatdankamsitibk□ladilar.

Inglizk□nstitutsiyashun□slarit□m□nidantayyorlangan 1968 yilgiSvazil□ndK□nstitutsiyasi □d□m□kratikan'analargava □alqningturmushtarzigan□muv□fiq□ ligisababli 1973 yildab□k□rqilinib, mustamlakachilikkaqadarbo’lganh□kimiyattuzumitiklangan. SHuninguchunhamK□nstitutsiyaning □alqt□m□nidanchuquranglab

□tilishivaqabulqilinishimuamm□siuninghayotiyligivabarqar□rligining eng muhimshartibo'libhis□blanadi.

Ma'lumki, dunyodagiriv□jlangand□m□kratikdavlatlardah□chbirfuqar□, h□chbir □damo'zijtim□iy – sha□siyhayotini, o'zq□nuniymanfaatlarinihim□yaqilishniK□nstitutsiyasiztasavvureta □lmaydi□.

SHuninguchunhamjah□nhuquqnitaraqqiyotiningmuhimajralmasqismini K□nstitutsiyaviytajribatashkiletadi.

K□nstitutsiyamuayyanhuquqiyhususiyatlargavao'ziga □□svazifalargaegadir. CHunkiK□nstitutsiya, avvalamb□r, huquqiyhujjatsifatidadavlatningAs□siyq□nunidir. Agaru □tarlichan□rmativ □arakt□rgaegabo'lmasa, jiddiyhuquqiy □qibatlarnik□ltiribchiqara□lmaydi. 1978 yilgiO'zb□kist□nK□nstitutsiyasi, ch□tellardaesaItaliyadagiQir□lk□nstitutsiyasi (1848 yil – Al'b□rtinastatuti) anashu □ildagik□nstitutsiyalarqat□rigakiradi. Ularo'tamafkuraviyaqidalar, g'□yaviychaqiriqlar, balandparv□ztushunchavaq□idalarbilanhaddantashqarito'lib – t□shibk□tgan. Bugungikundabundayd□klarativk□nstitutsiyalarning (Misr, Suriya, Ang□la) qattiqtanqidgauchram□qda.

AQSHK□nstitutsiyasiva □ikkinchiguruh□ k□nstitutsiyalarisiyosiyd□klarativm□ddalariningbirmunchakamligivapu□ta huquqiyjihatlaribilanajralibturadi. K□nstitutsiyaganisbatanya□litbirbutunhuquqiyhujjatsifatidaqarash – jah□nk□nstitutsiyashun□sliginingmuhim □ususiyatlaridanbiridir.

K□nstitutsiyaningas□siymazmuni, shuningd□k, d□klarativvabah□l□vchiq□idalarias□san, muqaddimadail□jib□richamu□tasarbayonqilinishibilanajralibturadi.

As□siyq□nunningo’zar□
uzviyb□g'liqbo’lganbirn□chavazifasiniko’rsatishmumkin. K□nstitutsiyaningsiyosiyvazifasijamiyatijtim□iytuzuminitartibgas□ladivasiyosiyhayotnihamdah□kimiyatuchunkurashningmuayyanhuquqiyd□irasinib□lgilabb□radi.

K□nstitutsiyaningtashkiliyvazifasim□hiyatidavlatningk□nstitutsiyaviytuzilishinitashkilqilishvauningfa□liyatias□siyjihatlarinio’rnatishdanam□yonbo’ladi.

AgarK□nstitutsiyaningbunyodk□rlikvazifasijamiyatningmuayyanqadriyatlariniqar□rt□ptirishvamustahkamlashmaqsadidama'naviyats□hasigata'sirko’rsatishgaqaratilganbo’lsa, uninghuquqiyvazifasiamaldagihuquqiytizimnibarqar□rif□dalashvatak□millashtirishnita'minlashgayo’naltirilgan.

SHumun□sabatbilanK□nstitutsiyanihuquqiyvazifalari □rasidagiengmuhimlariquyidagilardanib□rat:

birinchidan, k□nstitutsiyaviyn□rmalaramaldagihuquqiytizimning□liym□z□nivamarkazihis□blanadi. SHuninguchunjamikimavjudq□nunvahuquqiyhujjatlarK□nstitutsiyagamuv□fiqbo’lm□g'il□zim.

*ikkinchidan,*K□nstitutsiyamatnidahuquqningas□siyprintsiplarinimustahkamlanganligi.

*uchinchidan,*amaldagihuquqmanbalaritizimidaK□nstitutsiyab□v□sitaamaldagihuquqhis□blanishi, ya'nisudlarvahuquqnimuh□fazaqiluvchiid□ralaro’zfa□liyatlaridaAs□siyq□nunnito’g'ridanto’g'riqo’llashlaril□zim.

K□nstitutsiyaninghuquqiytabiativavazifalariuningn□rmativhujjatlartizimidagiustunligida, ayniqsa, yaqq□lnam□yonbo’ladi.

K□nstitutsiyaningustunligiprintsipitari□anAQSHk□nstitutsiyaviytaraqqiyottajribasigab□ribtaqaladi. Buprintsipikkinchijah□nurushidank□yin

□vrup□ k□nstitutsiyaviyta'lim□tivaamaliyotibilanriv□jlantirildi. Ushbuprintsip:

*birinchidan,*K□nstitutsiyaga □il□fbo’lganharqandayfa□liyatning, chun□nchi, q□nunij□dk□rlikfa□liyatininghammanetilishini;

*ikkinchidan,*k□nstitutsiyaviyn□rmalarningan'anaviym□z□nlarhamdaq□hunlarnisharhlashvaqo’llanishv□sitalariganisbatanmuhim, □takchio’rinegallaganligini;

*uchinchidan,*barchahuquqij□dk□rlik □rganlarik□nstitutsiyaviyq□idalarniriv□jlantirishyo’lidaharakatqilishishartligini;

*to’rtinchidan,*K□nstitutsiyaniqabulqilishningo’ziga □□sshart–shar□itlarivaK□nstitutsiyaniqaytako’ribchiqishdagiAs□siyq□hunning□tarlidarajadabarqar□rliginita'minl□vchimurakkabtartibni;

*b□shinchidan,*K□nstitutsiyaningal□hidamuh□faza □stiga □linishini, b□shqachaqilibaytganda, k□nstitutsiyaviynaz□ratmavjudliginianglatadi.

As□siyq□hunniqabulqilishdagima□susk□nstitutsiyaviyk□nv□ntlarningk□ngqo’llanilishi, q□hunchiqaruvchi □rgant□m□nidanqabulqilinganK□nstitutsiyaningumummilliyr□f□r□ndum□rqalitasdiqlanishi, shuningd□k, k□yinchalikqaytako’ribchiqishvao’zgarishlarkiritishnio’zichiga □lgano’ziga □□sshart–shar□itlarhamK□nstitutsiyaningustunliginivaahamiyatinita'minlaydi. Fikrimiznidalillashuchunayrim □□rijiydavlatlartajribasigamur□jaatetaylik.

Frantsiyaal□hidamurakkablashtirilgantartibda (yuq□ridako’rsatilgank□nv□ntturi) chaqirilganK□nstitutsiyaviyk□ngasha'z□lariningb□shdanuchqismio’zgarishlarkiritishuchun □v□zb□rgantaqdirdar□f□r□ndumo’tkazishgazaruratq□lmaydi.

ItaliyavaFrantsiyaK□nstitutsiyalarigashukungaqadarunchalikko’pbo’lma gano’zgartirishlarkiritilgan, □□l□s.

IspaniyaK□nstitutsiyasiqismano’zining □yoshligi□ vaqismanbumamlakatdaq□nunl□yihasinikiritishningmurakkablashtirilgan tartibiqo’llanilganh□ldak□nstitutsiyao’zgarishlariningr□f□r□ndumt□m□nid analbattaqo’llab– quvvatlanishishartligiko’zdatutilganligib□isidanh□zirchao’zgartirishlarda n □□libo’libturibdi.

□lm□niyadaK□nstitutsiyagao’zgarishlarkiritishuchunbund□stagvabu nd□sratninguchdanikkiqismidanib□ratko’pchilikning □v□zi □tarlidir. □lm□niyaK□nstitutsiyasihamshungayarashab□shqalarganisbatanko’pr□q (5 marta) o’zgartirishlargauchragan.

Ko’pchilikdavlatlarningk□nstitutsiyalaridaunio’zgartirmaslikto’g'risi dam□ddalarkiritilgan. B□shqaruvusullarito’g'risidagim□ddalar, isl□mmamlakatlaridaesadavlatdinito’g'risidagim□ddalaranashularjumlasi dandir.

Umuman □lganda, □□rijiydavlatlartajribasiburmuncha □qat'iy□ K□nstitutsiyalarmaq□miniif□dalaydi. Barqar□rlikesa, o’znavbatida, K□nstitutsiyaningjamiyatdagi □liyn□rmalarvaqadriyatlarningin'ik□sisifatidagima'naviynufuziniyuksaltir adi.

O’zb□kist□nR□spublikasiAs□siyq□nunidaK□nstitutsiyaniqaytako’ribchiqis htartibiso’nggibo’limdako’rsatilganva □ldingiK□nstitutsiyaganisbatanmurakkablashtirilgan. N□rmalarningo’tabatafsillashtirilishi, K□nstitutsiyagamuvaqqat, o’tkinchio’zgaruvchanq□idalarningkiritilishiAs□siyq□nunnit□z– t□zqaytako’ribchiqishzaruratiga □libk□lishimumkin.

□lm□niyaning 1949 yilgiAs□siyq□nunidab□v□sitahuquqsifatidagiK□nstitutsiyan□rmalarito’g'ri

sidagimuhimq□idaal□hidata'kidlabo’tilgan. Buq□idaamaldad□yarlibutunG1arbiy □vrupadaqabulqilinganyokiqabulqilinm□qda. SHundayqilib, h□zirgishar□itdato’g'ridan—to’g'riharakatlanuvchihuquqiyq□idalarningk□nstitutsiyalarmatnigakiritilishikattaamaliyahamiyatgam□lik. Masalan, ItaliyaK□nstitutsiyasim□hnathuquqinita'kidlarekan, davlatzimmasigayokiishbilanta'minlash, yoishbilanta'minlamaganlikuchunm□ddiyt□v□nto’lashmajburiyatiniyuklaydi.

XX asrning □tmishinchiyillaridaItaliyadagisudlarK□nstitutsiyaninggo’yokiengumumiyd□ktuyulgantalablari (bir □ilijtim□iyizzat—e'tib□rhuquqi, □ilanimuh□fazalashhuquqivah□kaz□) gaas□slanib, davlattasarrufidagibo’shturganuylarnio’zb□shimchalikbilanegallab □lganuy—j□ysiz □ilalarganisbatanq□nuniy (ya'nito’g'ridan—to’g'riq□nundank□libchiqadigan) sanktsiyalarniqo’llashdanb□sht□rtab□shladilar.

O’zb□kist□nK□nstitutsiyasida □alqvafuqar□larningK□nstitutsiyat□m□nidankaf□latlanganas□siyhuquqlarimajmuiniqisqavai□chamshakldab□rilganiningahamiyatikatta. SHuo’rindaUmumjah□nins□nhuquqlarid□klaratsiyasivaIsl□mins□nhuquqlarid□klaratsiyasiq□idalaribuninguchunmustahkamas□sbo’lib □izmatqilgan.

K□nstitutsiyaningto’g'ridan—to’g'ri (b□v□sita) harakatitushunchasiko’pma'n□lidir. Bundauningikkijihati: q□nunchiqaruvchilikvahuquqniqo’llanishjihatlarihalqiluvchiahamiyatkasbetadi.

Birinchima'n□daK□nstitutsiyaningto'g'ridan – to'g'riharakatiK□nstitutsiyal□yihalarinibajarab□rib, aniq – ravshanif□dalanganyangin□rmativhuquqiyhujjatqabulqilinishinianglatadi. AgarK□nstitutsiyadanijtim□iyhayotnib□shqarishningd□m□kratikprintsiplario'rin □lganbo'lib, j□riyq□nunchiliktо'la – to'kisungaas□slanganbo'lsa, uh□ldaK□nstitutsiyaningbutunhuquqiytizimgaij□biyta'sirko'rsatishimuqarrardir.

BundayvaziyatdaK□nstitutsiyaningO'zb□kist□nq□nunchiligiuchunayniqsamuhimhis□blanganaynano'sha, to'g'ridan – to'g'ri (b□v□sita) harakatiyaqq□lnam□yonbo'ladi.

K□nstitutsiyab□v□sitaharakatiningikkinchima'n□sibuK□nstitutsiyan□rmalarininghuquqniqo'llash □rganlari, sudlar, har □ildavlatmuassasalari, jam□attashkil□tlari, shuningd□k, fuqar□lart□m□nidanqo'llanishinianglatadi. Bundasud (yokib□shqa □rgan) o'zqar□rlarinias□slashdab□v□sitaK□nstitutsiyan□rmalarigatayanadi.

Taassufki, shupaytgaqadarko'pginadavlatlarningsudlario'zqar□rlarinifaqatk□d□kslar yokiayrimq□nunlaras□sidaginachiqaribk□lm□qdalar.

K□nstitutsiyaningb□v□sitaharakatibirn□chako'rinishlardanam□yonbo'ladi. *Birinchidan,*uK□nstitutsiyaningo'ziaksariyath□llardabirqat□r □liydavlat □rganlariningvak□latd□irasinib□lgilashidao'zaksinit□padi. K□nstitutsiyaninganashuyo'sindagin□rmalariniqo'llayb□rib, □liyq□nunchiqaruvchi, ijr□iyavasud □rganlarivujudgak□ladivab□v□sitafa□liyatko'rsatadi. YUq□ridaaytibo'tilganh□llardah□chqandayv□sitachiqar□r (hujjatlar) largazaruriyatq□lmaydi.

*Ikkinchidan,*ko'pchilikh□llardamuayyanmasalalarnihalqilayotgansudlarvab□shqadavlatb□shqaruv □rganlarib□v□sitaK□nstitutsiyan□rmalarigatayanadilar.

Sudlarquyidagih□llardaK□nstitutsiyan□rmalarigamur□jaatetishlarimumkin:

a) K□nstitutsiyadagib□v□sitako'rsatmalardanf□ydalanilayotganda;

b) sudda □ddiyq□nunlarningK□nstitutsiyagamuv□fiqligigashubhatug'ilganda;

v) sudlarbarchahuquqiyhujjatlarto'plamiichidanzarurn□rmanit□pishgamuvaffaqbo'lmaganh□llardaso'nggich□rasifatidaK□nstitutsiyaq□idalarigamur□jaatqiladilar.

UmumanmustaqilsudningbirinchinavbatdaK□nstitutsiyam□ddalarigatayanishizarurligiAs□siyq□nundab□lgilabqo'yilganligihuquqiyjihatdankattaamaliyahamiyatgaega.

K□nstitutsiyagari□yaqiluvchiyokibo'lmasao'zhuquqvamanfaatlarinimuh□fazalashmaqsadidaungamur□jaatetuvchifuqar□larningK□nstitutsiyan□rmalaridanf□ydalanishlarifuqar□larninghuquqvaerkinliklarinihuquqiyjihatdankaf□latlashnuqtainazaridanmuhimahamiyatgam□lik. Bundaagarmazkurmasalagad□irt□gishli □ddiyq□nunlarmavjudbo'lganih□lda (ayniqsa, buq□nunlarK□nstitutsiyan□rmalarigamuv□fiqbo'lsa) harbirsha□sK□nstitutsiyan□rmalarigab□v□sitatayanishgahaqlimi, d□gansav□ltug'iladi. Bizningnazarimizda, K□nstitutsiya □liyhuquqiykuchgaegaekanligidank□libchiqadiganbo'lsak, harbirfuqar□ shundayyo'ltutishgahaqli. Uningq□idalarihuquqniqo'llashdagibarchah□llarda, bashartibundayt□gishlin□rmalar □ddiyq□nunlardamavjudbo'lsahamamaldato'g'ridan—to'g'riharakatdabo'la □ladi.

Huquqiytizimningas□siyq□idalari, uningmaqsadivayo'nalishlariaynanK□nstitutsiyada □chibb□riladi.

K□nstitutsiyadano’rin
□lganmaqsadvaprintsiplarkishilart□m□nidanqabulqilinadivaularninghulq
−atv□rlarigab□v□sitata'sirko’rsatadi.
SHuninguchunhamK□nstitutsiyaningmaqsadvaprintsiplariijtim□iy−
ruhiynuqtainazardan □libqaralganda, to’g'ridan−to’g'riharakatqiladi,
d□baytishmumkin. HuquqiyjihatdanesaK□nstitutsiyaningto’g'ridan−
to’g'riharakatitushunchasiamaldagimavjudq□nun−
q□idalargako’raK□nstitutsiyan□rmalarigab□v□sitatayanishgayo’lqo’yiladi
ganh□llarbilanginach□klanadi.

1.2.Konstitutsiya shakllari, turlari va tuzilishi

XVII – XVIII asrd□m□kratikinqil□blarifaqatsiyosiytuzumnio’zgartirish, h□kimiyatniqaytadantashkiletishehtiyojitufaylis□diretilmagandi. Ularningengmuhimmaqsadi – h□kimiyatbilanins□nerkinligio’rtasidagi □qil□nanisbatniqar□rt□ptirishbo’lgan. SHub□isinglizk□nstitutsiyaviytizimi, shuningd□kAQSHvaFrantsiyaningyozmak□nstitutsiyalari, birinchinavbatda, h□kimiyatvafuqar□ningo’zar□ mun□sabatlarinitartibgas□lish, ularningmanfaatlarinimuv□fiqlashtirishvazifasinihaletdi.

BuvazifaAQSHdamuayyan □kamchilik□ bilanhalqilingan. CHunki 1787 yildaqabulqilinganK□nstitutsiyaij□dk□rlariinglizlarilgarisurgan □q□hundata'qiqlanmaganhammanarsagaru□satetiladi□ d□gantam□yildank□libchiqib, o’zAs□siyq□nunlaridafuqar□larninghuquqvaerkinliklariga □idbo’limniaksettirmaganlar. Bir□qt□z □rada □alqq□nunyaratuvchilarnivaziyatnituzatishgamajburetgan. Natijada, □radanikkiyilo’tgach, K□nstitutsiyagadastlabkio’ntatuzatish – ya'ni, Huquqlarto’g'risidabillqo’shimchaqilibkiritilgan.[1]

O’zmazmunigavaijtim□iyvazifasigako’ra, K□nstitutsiyadavlatm□hiyatinita'rifl□vchi, uningtashkiliystrukturasiniif□dal□vchi, davlatsiyosatiningas□slarinib□lgil□vchihujjatsifatidagavdalanadi. Birso’zbilanaytganda, K□nstitutsiyadavlatningmuayyanfalsafasidir. Mazkurfalsafa – in□snerkinligivafar□v□nligiyo’lidadavlath□kimiyatinimuayyandarajadach□klashl□zimliginianglab □tishgaas□slanadi.

[1]. Баглай М.В. Конституционное право Российской Федерации.-М., 1998, 61-бет.

K□nstitutsiyah□kimiyatnitashkillashtirishvarasmiylashtirishninghuquqiyshakli, uni □qil□nach□klashvafuqar□viyjamiyatgabo’ysundirishv□sitasidir. D□m□kratikjamiyatdadavlat – k□nstitutsiyaviydavlatbo’ladi. Z□tan, d□m□kratiyadavlatningshaklisifatidaK□nstitutsiyaningmazmuninitashkiletadi. Amm□ buk□nstitutsiyagaegabo’lganhammadavlathamk□nstitutsiyaviyvad□m□kratikdavlatbo’lav□radi, d□ganiemas.

K□nstitutsiyao’zijtim□iyvazifasinibajarab□rib, birqat□ro’zar□ mushtarakb□g'liqbo’lganfunktsiyalarniad□ etadi. K□nstitutsiyaningengmuhimfunktsiyalaridanbiri – davlatchilikriv□jlanishidagiv□risliknita'minetishdir. Angl□–saks□nmamlakatlaridabuanchaaniqib□ra – □k□ntinuit□t□–ya'nidavlath□kimiyatininguzluksizligi, dav□miyligi, v□risligid□gantushuncha □rqaliif□daetiladi. Bubilank□nstitutsiyadavlatchilikningqat'iyzamingaegaliginihamdao’zgarmasliginianglatadi.

So’nggiikkiyuzyildan □rtiqK□nstitutsiyaviytaraqqiyotm□baynidaturlimamlakatlardanih□yatdako’pk□nstitutsiyalarqabulqilindi. Ularningichkik□mp□zitsiya (tuzilishi), tartibgas□ladiganmasalalari, tashqib□lgilaridao’□shashliklarmavjudbo’lsa – da, barchak□stitutsiyalarnimazmuni, m□hiyati, ijtim□iyvazifalarigako’ratasniflash, ma'lumturlargaajratishmumkin.

K□nstitutsiyalarniularningumumiy □ususiyatlarias□sidatasniflash, turlit□ifalargaajratishko’ps□nlik□nstitutsiyalarichidamo’ljal □lishni □s□nlashtiradi, ular □rasidagiq□nuniyatlial□qalarnianiqlashga, huquqiytizimdagir□livao’rninib□lgilashgaimk□nb□radi. Engmuhimi,

dunyodagik□nstitutsiyalarningijtim□iyyo’nalishini, mazmunivam□hiyatinianglashgako’maklashadi.

Tasniflashdunyoviyk□nstitutsiyaviyq□hunchilikningumumiymanzarasi niko’z □ldimizgak□ltirishimk□niniyaratadi. To’g'ri, tasniflashningahamiyatiga □rtiqchabah□ b□ribyub□rmaslikl□zim. K□nstitutsiyalarnitasniflashaslidashartlibo’lib, uharbirk□nstitutsiyaningqabulqilinishshart—shar□itini, undaif□dalanadigansiyosiykuchlarnisbatini, mamlakatningtari□iyvamilliyan'analarinito’la—to’kisqamrab □l□lmaydi.

Bir□qtasniflashyordamidak□nstitutsiyalarningumumiy, m□hiyatiga □idb□lgiva □ususiyatlarini, tabiatinianglashmumkin. K□ngma'n□da □lganda, tasniflashbizningk□nstitutsiyalarhaqidagibilimlarimiznianiqr□qshakllantiradivatizimlashtiradi.

Adabiyotlarda**yozmavayozilmagan**k□nstitutsiyalarfarqlanadi. Aksariyatko’pchilikmamlakatlardab□lgilangantartibdaqabulqilinadiganyozmak□nstitutsiyalaramalqiladi. H□zirgidavrdak□nstitutsiyalarniyozmashakldaqabulqilinishio’rinlid□ganfikrqar□rt□pdi. SHubilanbirga, yozmak□nstitutsiyagaegabo’lmaganmamlakatlarb□r (jumladan, BuyukBritaniya, □ngiZ□llandiya). Ba'zimamlakatlardak□nstitutsiyad□gandabirn□chahuquqiyaktlar, hatt□ □datlar (k□nstitutsiyaviybitimlar) tushuniladi. Buh□lmazkurmamlakatlardaijtim□iy—siyosiytuzummo’rt, davlath□kimiyatikuchsizd□ganma'n□nianglatmaydi. Balkik□nstitutsiyaviyq□idalar, an'analar □alq □ngidanmustahkamo’rin □lganliginiko’rsatadi.

K□nstitutsiyalarqabulqilinishtartibigako’raturliko’rinishlargaegabo’ladi. □ususan, yuq□ridantaqdimetilgan, ya'nip□dsh□ (m□nar□) t□m□nidan

xalqqain'ometilgankonstitutsiyalargaLixtenshteyn, Nepal, Iordaniyadavlatlariningkonstitutsiyalarikiradi. O’zvaqtidaBuyukBritaniyaAfrikadagio’zkoloniyalarigashundaykonstitutsiyalarin'ometgan.

Umume'tirofetilganqonuniy (legitim) konstitutsiyalarta'sismajlislarivareferendumlar orqaliqabulqilinadi. Birinchiusuldayaratilgankonstitutsiyalarga 1787 yilgiAQSHKonstitutsiyasi (Konstitutsiyaviykonventtomonidanqabulqilingan), Italiya (1947 yil), Hindiston (1948 yil), Bolgariya (1990 yil) vaRuminiya (1991 yil) konstitutsiyalarikiradi. Ikkinchiusuldagisiga – Frantsiya (1958 yil), Ispaniya (1978 yil), RossiyaFederatsiyasi (1993 yil) konstitutsiyalarikiradi.

Harakatlanishvaqtigako’ra **muddatichoklanganvachoklanmagan** konstitutsiyagabo’linadi: ya'ni, muvaqqatvadoimiyharakatlanuvchikonstitutsiyalar. Muvaqqatkonstitutsiyalarma'lummuddatgayokimuayyanvaziyatvujudgakelgungaqadarqabulqilinadi. Masalan, Tailandning 1959 yildagiKonstitutsiyasito Ta'sismajlisdoimiyKonstitutsiyaloyihasiniishlabchiqqungaqadarharakatda bo’ldi. Ko’pchilikkonstitutsiyalardoimiyharakatlanuvchiqonunlarhisoblanadi. Birorqbuhollularningabadiyliginikafolatlamaydi. Mamlakatdasiyosiyvaziyatnio’zgarishiaksariyathollardayangikonstitutsiyaqabulqilinishiga olibkeladi. LotinAmerikasimamlakatlaridaharbiyto’ntarishlar oqibatidajudatez – tezkonstitutsiyalaro’zgartiriladi. Masalan, 60 – yillarningo’rtalarigachaBoliviyada – 20 ta, Kolumbiyada – 11 ta, DominikanRespublikasida – 15 ta, Gaitida – 23 ta, Venesuelada – 22 takonstitutsiyaqabulqilindi.

Birqat□rk□nstitutsiyalarmatnidaularningabadiyligi, o’zgarmasligimustahkamlabqo’yilganiniuchratishmumkin. BularM□ksikaning 1917 yilgiK□nstitutsiyasi □o’zgarmas□ (136−m□dda) d□byozilgan. Gr□tsiyaning 1975 yildagiK□nstitutsiyasidaungari□yaetilishgr□klarningvatanparvarligibilanta'minlanadi. UlarK□nstitutsiyaningb□k□rqilinishigabarchav□sitalarbilanqarshilikko’rsatishga □aqlidirlard□yilgan.

*K□nstitutsiyalarnimazmuniva □arakt□riga*ko’rahamtasniflashmumkin. Siyosiyr□jimnirasmiylashtirishgaqarabk□nstitutsiyalar**d□m□kratikvaavt□ritar**bo’lishimumkin. Avt□ritark□nstitutsiyalarichidayanat□talitark□nstitutsiyalarbo’lishie'tir□fetiladi.

D□m□kratikk□nstitutsiyalarfuqar□larningmuayyanhuquqvaerkinliklarinikaf□latlaydi, siyosiypartiyalarningerkinshakllanishivafa□liyatko’rsatishigayo’lqo’yadi, h□kimiyatid□ralarita'sisetilishiningsayl□vtartibinio’rnatadivah□kaz□.

Avt□ritark□nstitutsiyalarsiyosiypartiyalarfa□liyatinich□klaydiyokita'qiqlaydi, ba'ziyakkapartiyaninghukmr□nliginio’rnatadi. Rasmiyatchilikyuzasidane'l□nqilinganfuqar□larhuquqvaerkinliklarinijiddiych□klashyo’linitutadi. Avt□ritar (t□talitar) k□nstitutsiyalarhaddanziyodmafkuralashganligibilantavsiflanadi.

*B□shqaruvshaklinimustahkamlashigahamdadavlatb□shlig'ilav□ziminiegallanishtartibigako’ra*m□nar□iyavar□spublikak□nstitutsiyalaribo’lishimumkin; siyosiy−hududiytuzilishnib□lgilashigaqarab−f□d□rativvaunitark□nstitutsiyalarfarqlanadi. F□d□rativdavlatlardaf□d□ralk□nstitutsiyavaf□d□ratsiyasub'□ktiningk□nstitutsiyasimavjudbo’ladi.

O’zgartirilishtartibi (usuli)gako’ra □yumsh□q□ va □qattiq□ k□nstitutsiyalarbo’ladi.

□YUmsh□q□ k□nstitutsiyalar □ddiyq□nunlaruchunb□lgilangantartibas□sida o′zgartiriladiyokito′ldiriladi. □Qattiq□ k□nstitutsiyalaral□hida o′rnatilgantartibgamuv□fiq (qo′shimchalartaqdimetilgandanso′ngma′lumvaqt o′tgach, yokimalakali □v□zb□rish— d□puptatlarning 2—3 qismi □v□zibilan, f□d□ratsiyasub′□ktlarining hammasiratifikatsiyaqilgantaqdirdava h□kaz□) o′zgartirilishimumkin. Masalan, AQSHK□nstitutsiyasi o′ziningikkiyuzyildan □rtiq harakatim□baynidaatigi 27 tatuzatishkiritilganligibilantavsiflanadi. O′zb□kist□nR□spublikasiK□nstitutsiyasini ham □qattiq□ k□nstitutsiyalarqat□riga kiritish l□zim.

«Ijtimoiy xususiyatiga ko‘ra konstitutsiyalar quyidagi turlarga bo‘linadi: yarimfeodal – teokratik konstitutsiyalar (masalan, Bruney, Qatar, Saudiya Arabistoni konstitutsiyalari), rivojlangan kapitalistik jamiyatlar konstitutsiyalari (AQSH, Fransiya, Yaponiya), totalitar sotsializm konstitutsiyalari (XXR, Kuba) va postsotsialistik konstitutsiyalar (Ruminiya, Ukraina)».

Yuridik xususiyatiga ko‘ra konstitutsiyalar tasnifining bir ko‘rinishi haqida yuqorida to‘xtalib o‘tildi. Bu ularning strukturasi nuqtai – nazaridan bo‘linishi bo‘lib, unga ko‘ra konstitutsiyalar konsolidatsiyalangan, konsolidatsiyalanmagan va kombinatsiyalashgan konstitutsiyalarga bo‘linadi. Yuridik tuzilishiga ko‘ra konstitutsiyalar instrumental va sotsial konstitutsiyalarga ajratiladi. Instrumental konstitutsiyalar faqat davlat qurilishi, uning organlari, davlat hokimiyatini amalga oshirish tartibi, inson huquqlarini tartibga soladi va ijtimoiy vaziyatni deyarli yoki umuman nazarda tutmaydi. Hozirgi vaqtda bu turdagi konstitutsiyalarga yuz yillar ilgari qabul qilingan

eski konstitutsiyalar yoki ayrim rivojlanayotgan davlatlarning konstitutsiyalari kiradi. Sotsial konstitutsiyalar esa zamonaviy konstitutsiyalardir.

Shakliga ko'ra konstitutsiyalar ikki turga bo'linadi: yozilgan va yozilmagan. Yozilgan konstitutsiya bu asosiy qonun xujjati yoki turli vaqtlarda qabul qilingan bir qancha aktlar (masalan, Isroil, Shvetsiya)dir. Yozilmagan konstitutsiya bu turli qonunlar to'plami, sud pretsedentlari va odatlar. Bunday aktlar va normalar o'z majmuasida qaysidir darajada amaldagi tuzum asoslarini mustahkamlaydi, lekin rasmiy ravishda asosiy qonun sifatida qabul qilinmaydi (B.Britaniya, Yangi Zellandiya).

Qabul qilish tartibiga ko'ra xorijiy mamlakatlar konstitutsiyalari quyidagi turlarga bo'linadi: oktroirlangan (hadya qilingan), vakillik organlari (ta'sis yig'ilishi, parlament) tomonidan qabul qilinadigan, referendum yo'li bilan qabul qilinadigan konstitutsiyalar.

«O'zgartirish va qo'shimcha kiritish tartibiga ko'ra «yumshoq» va «qattiq» konstitutsiyalar ajratiladi. Yumshoq konstitutsiyalar deb boshqa oddiy qonunlar kabi o'zgartirish kiritiladigan konstitutsiyalarga aytiladi (B.Britaniya konstitutsiyasi). Qattiq konstitutsiyalarga o'zgartirish kiritish uchun esa bir qancha shartlar talab qilinadi ya'ni, alohida tartib. Masalan, belgilangan ko'pchilik ovoz, ikki marta ovozga qo'yish, referendumda tasdiqlash va boshqalar».

Amal qilish muddatiga ko'ra konstitutsiyalar doimiy va vaqtinchalik bo'ladi. Doimiy konstitutsiya bu shunday konstitutsiyadirki, unda ushbu konstitutsiyaning amal qilish muddati ko'rsatilmaydi yoki belgilanmaydi. Vaqtinchalik konstitutsiyada esa uning amal qilish muddati chegaralanadi va doimiy konstitutsiya qabul qilingandan keyin bekor qilinadi. Masalan, Yaman Arab Respublikasining 1974 yilgi konstitutsiyaviy deklaratsiyasi.

Shuningdek, konstitutsiyalar original va o‘zlashtirilgan konstitutsiyalarga bo‘linadi. Konstitutsion an’analarga ega bo‘lgan va bundan konstitutsiyani yaratishda foydalangan mamlakatlar original konstitutsiyalarga ega bo‘lishadi. Bular Angliya, Fransiya, Germaniya, Niderlandiya, AQSH, Shveytsariya, Skandinaviya mamlakatlari. Boshqa mamlakatlar o‘z davlatchiligini alternativ yo‘l bilan rivojlantirganlar va o‘zlarining konstitutsion nazariya va amaliyotlarini shakllantirganlar. Davlat huquqiy muvofiqlashtirishning konstitutsion modelini to‘la yoki qisman qabul qilishni xohlagan mamlakatlar xorij tajribasini o‘zlashtirganlar. Fransuz konstitutsiyasini to‘laligicha Kod D’ivuar mamlakati o‘zlashtirgan. AQSH konstitutsion tuzumining asosiy elementlari Lotin Amerikasi mamlakatlari konstitutsiyalari uchun namuna bo‘lib hizmat qilgan.

Jahon tajriba amaliyoti konstitutsiyalarni qabul qilish va unga o‘zgartirish kiritish yo‘llarini ishlab chiqdi. Ta’sis hokimiyatiga ega bo‘lgan subyektlargina asosiy qonunni tasdiqlashi mumkin. Ta’sis hokimiyatining subyektlari bo‘lib, suverenitet egalari – halq monarx, xudo yoki suverenitetning vakillari hisoblanadi. «Asosiy qonunlar quyidagilar tomonidan o‘rnatilishi yoki o‘zgartirilishi mumkin.

Ta’sis organlari tomonidan. Bu organlar konstitutsion konvent, ta’sis majlisi, ta’sis kongressi, kongress formasidagi parlament (Fransiya), maxsus halq majlisi (Maldiv), musulmon jamoalarining vakillik instituti Jirga bo‘lishi mumkin.

Referendum orqali. Shuni qaytish kerakki, ta’sis hokimiyatini amalga oshirish uchun referendumdan foydalanish mumkin. Ikkinchi jahon urushi arafasida Germaniyada referendum o‘tkazilib, kansler va prezident lavozimlari bitta shaxs qilib birlashtirilgan edi.

Vakillik organi yoki davlat boshlig‘i bilan parlamentning birgalikdagi faoliyati natijasida. Latviyada asosiy qonunga o‘zgartirishlar parlament tomonidan deputatlar umumiy sonining

kamida uchdan ikki qismi qatnashgan majlislarda qabul qilinadi. Uchta o‘qishda qonun muhokama qilinadi va qatnashchilarning uchdan ikki qismi ovoz bergandagina qaror qabul qilinadi. Italiya konstitutsiyasiga o‘zgartirish kiritish uchun esa, uch oy oralig‘ida ikki marta muhokama qilinishi va ikkimarta ovozga qo‘yilishi kerak. Agar qarshilik ko‘rsatilsa deputatlarning bir qismi saylovchilarning muayyan talabi bilan bu masala referendumga qo‘yilishi mumkin.

Oktroirlashtirish orqali. Bir qator monarxiya mamlakatlarida «yaxshi» monarx o‘zining «sadoqatli halqi»ga hadya qilgan konstitutsiyalar amal qiladi (Iordaniya 1952 yil, Nepal 1962 yil). Ayrim mamlakatlarda amirlar kengashi (BAA), prezident (Misr), harbiy kengash (Iroq) tomonidan vaqtinchalik konstitutsiyalar in’om qilingan. Ulkan imperiyalar barpo qilgan davlatlar tomonidan o‘z koloniyalariga hadya qilingan konstitutsiyalar ham oktroirlangan konstitutsiyalar qatoriga kiradi».

Konstitutsiyalarga o‘zgartirish kiritish tartibi ham o‘ziga xos. Konstitutsiya normalariga o‘zgartirish kiritish uchun maxsus ta’sis yig‘ilishi talab qilinmaydi. Biroq ba’zi mamlakatlarda bu parlament yoki referendum qaroriga bog‘liq bo‘ladi. Masalan Bolgariya. Normalarga o‘zgartirish kiritildi deb hisoblash uchun qoida tariqasida belgilangan ko‘pchilik ovoz olingan bo‘lishi kerak. Avstriya va Niderlandiyada ovoz beruvchilarning uchdan ikki qismidan ko‘prog‘i shu tariqa o‘zgartirish kiritiladi.

Konstitutsiya deb - davlat xayotining asosiy tayanch tomonlarini qayd etuvchi yagona asosiy normativ huquqiy aktga aytiladi.

Konstitutsiyani ikkiga bo‘lish mumkin:

Yuridik konstitutsiya - rasman qabul qilingan amaldagi konstitutsiya.

Faktik konstitutsiya - siyosiy tuzum asoslarini ko‘rsatuvchi haqiqiy tartibot.

Bunday tartibot konstitutsiyaga mos kelishi, mos kelmasligi ham mumkin. Konstitutsiyalar yuqorida ta’kidlaganimizdek, ko‘p asrlik tarixga ega burjua inqiloblaridan konstitutsiyalar birmiuncha ko‘paydi. Uning sababi shundaki, konstitutsiya feodal tuzumga qarshi keskin kurashda. Konstitutsiyalar burjua demokratiya va qonunchilikni o‘rganishda katta rol o‘ynaydi. Mustamlakachilik zulmidan halos bo‘lgan mamlakatlarda konstitutsiyalar paydo bo‘lishi davlat mustaqilligi bilan bog‘liqdir. Hozirgi davrda esa mutloq ko‘pchilik davlatlar o‘z konstitutsiyasiga burjuaziyaning hokimiyat uchun kurashdagi natijasi hisoblanadi. Burjuaziya konstitutsiyasi qabul qilingandan keyin o‘z hokimiyatini mustahkamlash uchun barcha mumkin bo‘lgan xiyla - nayranglarni ishga soladi. Masalan 1848 yilda Fransiya konstitutsiyasi, bu konstitutsiya o‘zida turli qarama qarshiliklarni jamlangan. Har bir modda o‘zini-o‘zi inkor qiladi. Ozod bo‘lgan mamlakatlar konstitutsiyasi o‘z harakteriga o‘tmish davri konstitutsiyalari deyish mumkin.

Burjua konstitutsiyalari o‘zining konkret mazmuniga ko‘ra o‘tmish davri konstitutsiyalari o‘zining mazmuniga ko‘ra hammasi burjua konstitutsiyalari hisoblanadi.

Dastlabki konstitutsiyalar paydo bo‘lgandan buyon bugungi kundagi konstitutsiyalar turlicha tasniflanadi.

Konstitutsiyalar shakliga ko‘ra ikkiga bo‘linadi:

1)yozilgan;

2) yozilmagan.

Yozilgan konstitutsiya deb, alohida qonunchilik akti yoki bir nechta aktlar yig‘indidagi muayyan davlatlar qonunlari yordamida qabul qilingan yuridik xujjatga aytiladi.

«Yozilmagan konstitutsiya deb, bir necha qonunlar to‘plami, sud pretsedentlari va odat normalarining amal qilinishiga aytiladi. Hozirgi

kunda yozilmagan konstitutsiya. Masalan: Buyuk Britaniya yozilmagan konstitutsiyasiga qo‘yidagilar kiradi:

Status huquqlari: qadimgi normativ xujjatlar va parlament xujjatlari.

1265yil «Buyuk ozodlik hartiyasi».

1689 yilgi «Huquqlar to‘g‘risidagi Bill»

«Parlament to‘g‘risidagi akt», «Perlar to‘g‘risidagi akt»

Umumiy huquqlar: bular qirollik sudlari tomonidan qabul qilingan va bu normalarda fuqarolik huquqi va erkinliklari kafolati.

Konstitutsion kelishuv: bu kelishuvlar huquqiy jihatdan hech qanday kuchga ega emas, lekin u yozilmagan qonunda asosiy o‘rin egallaydi.

Doktarional xujjatlar - mutaxassislar bildirgan fikrlar».

Xorijiy mamlakatlarda konstitutsiyalarni qabul qilish tarkibiga ko‘ra qo‘yidagilar bo‘linadi:

1) Oktroirlashtirilgan (xadya etilgan):

2) vakillik organ tomonidan qabul qilingan:

3) Referendumda qabul qilingan.

Oktroirlashtirilgan konstitutsiyalar monarxiya davlatlarida ko‘zda ko‘rinadi. Bu konstitutsiyalar monarx tomonidan halqqa taqdim etadi va uni vaqti vaqti bilan to‘xtatilib qo‘yadi. Bu absolyut monarxiya davlatlarida amal qiladi.

Vakillik organi tomonidan qabul qilingan konstitutsiya bevosita parlament tomonidan ishlab chiqiladi va qabul qilinadi. Unda halq ishtirok etmaydi.

Referendumda qabul qilingan konstitutsiyada bevosita halq ishtirok etib, bu konstitutsiya halq muxokommasi asosida qabul qilingan. Yana konstitutsiyalarni o‘zgartirish kiritish tartibiga ko‘ra: qattiq va yumshoq konstitutsiyalarga bo‘linadi.

Yumshoq konstitutsiya deb - oddiy qonunlar qatori o‘zgartirish kiritish mumkin bo‘lgan konstitutsiyalarga aytiladi. Masalan, Buyuk Britaniyaning yozilmagan konstitutsiyasi.

Qattiq konstitutsiya esa, o‘zgartirish kiritish uchun alohida tartib, ko‘pchilik ovoz va referendumida tasdiqlash talab etiladi.

Ammal qilish muddatiga ko‘ra konstitutsiya doimiy va vaqtinchalik turlariga bo‘linadi.

Jahon amaliyotidagi har qanday ijtimoiy davlat tuzumida ham amalda bo‘lgan konstitutsiyalar, bo‘lmagan. Ammo ikki asrdan oshiqiroq o‘zining huquqiy mohiyatini yo‘qotmagan AQSH konstitutsiyasini doimiy konstitutsiyaga misol keltirishimiz mumkin.

Vaqtinchalik konstitutsiyalar o‘rnini doimiy konstitutsiyalar egallaguniga qadar vaqtinchalik konstitutsiyaning amal qilish muddati ko‘rsatib qo‘yiladi. Masalan: 1974 yilda qaror qabul qilingan Yaman Arab respublikasining konstitutsion deklaratsiyasi, 1970 yili Iroq konstitutsiyasi, 1971 yili Birlashgan arab amirligi konstitutsiyasi, 1985 yil Sudan, 1991 yilgi Toiland, 1994 yilgi JAR. Vaqtinchalik konstitutsiyalar vakillik kengashi tomonidan ham referendum orqali ham qabul qilinmaydi, balki davlat boshlig‘i tomonidan qabul qilinadi.

Konstitutsiyaviy ijtimoiy mazmuniga ko‘ra ham turlarga bo‘linadi:

g‘arb shakllari;

rivojlanayotgan;

o‘tish davridagi;

teokratik davlatlar konstitutsiyalar.

Konstitutsiyaning bekor qilinishi 2 - yo‘l bilan amalga oshirilishi mumkin.

Favqulotda – davlat to‘ntarilishdan so‘ng konstitutsiya bekor bo‘lib, yangi konstitutsiya qabul qilinadi.

Oddiy – yangi konstitutsiya qabul qilinishi bilan eskisi bekor bo‘ladi.

Konstitutsiyalarning hajmi va tuzilishi.

Konstitutsiyalar qonun va ichki to‘zilishga egadir. Konstitutsiyani tashqi tuzilishi uning boshqa qonunlar huquq manbalari bilan, munosabatlari, aloqalari majmuini, uning huquqiy tizimida tutgan o‘rni va rolini hamda ahamiyatini jamiyatdagi ijtimoiy – normativ tartibga solib turuvchi tizimda tasvirlab beradi.

Ichki (mantiqiy - tashkiliy) tizimining konstitutsiyaviy tarkibiy qismlari (kichik tizimlari, elementlari) – bo‘limlari, boblari, moddalari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘lanishlar, o‘zaro aloqalarini majmuini ko‘rsatib beradi.

Konstitutsiyaning oqilona tuzilishi tartibga solinishi lozim bo‘lgan, ijtimoiy munosabatlarning to‘liq, ziddiyatsiz normativ tartibga solishga muvofiq keladi. U yoki bu tarkibiy qismning (bo‘limi, bobi, moddasi, modda qismining) ma’nosi va ahamiyati faqat uning so‘z bilan ifodalanishiga emas, shu bilan birga konstitutsion to‘zilishda egallagan o‘rniga ham bog‘liqdir.

Odatda, konstitutsiya asosiy qonun sifatida uning ichki tuzilishi qo‘yidagicha bo‘ladi:

Muqaddima, unda konstitutsiyaning maqsadi, mamlakat hayotidagi o‘rni, asosiy xususiyatlari va funksiyalari belgilanadi;

Asosiy qism, unda bo‘lib, bob va moddalar aks ettiriladi. Bu qismda huquq va erkinliklar to‘g‘risidagi, davlat organlari tizimi, konstitutsiyaga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish tartiblari ko‘rsatiladi;

Xulosa qismida konstitutsiyalarni amalga kiritish tartibi ko‘rasatiladi.

Konstitutsiyalarning tuzilishi ziddiyatli xususiyatlari - vorisiyligi va rivojlanganligi, barqarorligi va o‘zgaruvchanligi bilan ajralib turadi.

Hozirgi zamonning ikkinchi avlod konstitutsiyalari odatda, ancha keng to‘zilishga va birinchi avlodning eski konstitutsiyalariga qaraganda kattaroq hajmiga ega ekanligi bilan ajralib turadi.

AQShning 1787 yilgi konstitutsiyani 7 modda va 26 ta amaldagi to‘zatishdan iboratdir. 1947 yilgi Italiya konstitutsiyasida 139 ta modda bor. GFRning 1949 yilgi Asosiy qonuni 146 ta moddaga, Fransiyaning 1958 yilgi konstitutsiyasi 92 ta moddaga, Ispaniyaning 1978 yili konstitutsiyasi 169 ta moddaga egadir.

Rivojlanayotgan mamlakatlarda federativ davlatlarning konstitutsiyalari ayniqsa katta hajmidir. Maslan, Hindistonning 1950 yil konstitutsiyasi 400 dan ortiq modda va 10 ta ilovadan Nigeriyaning 1969 yilgi konstitutsiyasi 331 ta moddadan va 7 ta ilovadan tashkil topgan.

Bir qator mamlakatlarning (asosan,aholisi ko‘pi ingliz tilida so‘zlashadigan mamalkatlarning) konstitutsiyalari ko‘pincha o‘z xususiyatiga ko‘ra, joriy qonunchilik bilan boshqarib boriladigan munosabatlarni ham batafsil tartibga soladi.

Konstitutsion tartibga solish predmeti kengaytirishga intilish ham ko‘zga tashlanadi. Bularning hammasi xilma - xil ijodiy yechimlarga yo‘l qo‘yilishidan, ham o‘z vatanidagi, ham chet ellardagi to‘plangan tajribadan foydalanish mumkinligidan dalolat beradi.

Hozirgi zamon konstitutsiyalarining ko‘pchiligi qisqacha preambula (kirish - qismi)bilan ochiladi, u ham yuridik jihatdan ham siyosiy jihatdan nihoyatda muhim bo‘lgan qoidalarini o‘z ichiga olishi mumkin. Italiyaning 1947 yili qabul qilingan konstitutsiyasi bundan mustasno bo‘lib, unda preambula yo‘q.

O‘zbekiston Respublikasining mustaqil maqomi muhim huquqiy ahamiyatga ega ekanligini nazarda tutib, uning konstitutsiyasiga preambula kiritgan.

Konstitutsiyadagi moddalar odatda aytib o‘tilgan bo‘limlarga birlashtirilishi, ular xajm jihatdan kichik bo‘lishi ham (Fransiyaning xajman kichik bo‘lgan konstitutsiyasi - 15 bo‘limdan iborat), shuningdek, moddalarning soni jixatdan katta bo‘lishi ham (xajm jixatdan deyarli ikki barobar katta Ispaniya konstitutsiyasida faqat 10 ta bo‘lim bor) mumkin. Agar Fransiya konstitutsiyasi uchun bo‘lim - birdan bir bo‘linma (moddalardan tashqari) hisobolansa, Ispaniya konstitutsiyasi uchun bo‘lim asosiy bo‘linma hisoblanadi. Chunki bo‘limlar yana boblarga bo‘linadi. Aksincha, Italiya konstitutsiyasining markaziy bo‘linmasi boblardir, shu bilan birga, bo‘lim uning ichki, lekin majburiy bo‘lmagan elementdir. Italiya konstitutsiyasining 10 ta bob ikki qismga birlashtirilgan (kirish qismi boblariga bo‘linmagan. AQSH konstitutsiyasida bo‘linmalar bor lekin, ular moddalarning qismlaridir. Konstitutsiyaning jami 7 ta modda, 21 ta bo‘limdan iborat). Bir qator konstitutsiyalarning moddalariga nom qo‘yilgan bo‘lsa ham (Partugaliya, Angola), lekin aksar konstitutsiyalaridagi (Turkiya va Shveytsiya va hakazo) moddalar nomsiz.

Tarkibiy qonunlar va an’analarni tilshunoslik jihatidan talqin qilishdan kelib chiqib, O‘zbekiston Respublikasining konstitutsiyasi bo‘limlaridan (huquqiy jihatdan tartibga solishning yirik yo‘nalishlaridan, boblarni birlashtiruvchi bo‘limlardan Konstitutsion institutlarning muomala birliklaridan iborat boblar, moddalardan huquqiy syutetlar, yetarli darajada yirik konkretlashtirilgan, konstitutsion tartibga solishi lozim bo‘lgan tipik yuridik normalardan tashkil topgan).

Mazmun jihatdan Amerika konstitutsiyasi (tuzilmalar bilan birgalikda) normalarning qo‘yidagi 4 guruhini qamrab oladi.

- federal hokimiyati to‘g‘rsida;
- federatsiya va shtatlarga munosabatlar to‘g‘risida;

- shaxs va davlat munosabatlari, fuqarolarning huquqlari va erkinliklari to‘g‘risida;

- Konstitutsiyani o‘zgartirish tartibi to‘g‘risida.

Bundan tashqari, konstitutsiya va tuzatishlarda shunday qoidalar mavjudki, ulardan AQSH davlat huquqining tamoyillari va qarama qarshiliklar, ochiq jamiyat, huquq xukmronligi, konstitutsiyaviy sud nazorati tamoyillari keltirib chiqariladi. Ayrim pisandalar bilan shuni e’tirof etish kerakki, ijtimoiy huquqlar mavzulariga murojat qilishni istisno etganda, hozirgi zamon konstitutsiyalari konstitutsion tartibga solish predmeti jihatidan farqlarga ega emas.

Faqat - tegishli normalar (bo‘limlar) guruhlari, ularning turli darajada detaklashtirilishi, muayyan davlat institutlarining turgan joyidadir.

Agar Amerika va Britaniyaning yozilmagan konstitutsiyalarida konstitutsion tamoyillar odamda, «keltirib chiqarilsa» (mazkur holda kim tomonidan: qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi, sud hokimiyati yoki doktrina tomonidanmi, keltirib chiqarishni ahamiyatli emas), hozirgi zamon xorijiy konstitutsiyalari odatda ularni qayd qiladilar, bu esa amalda konstitutsion normalar bilan tamoyillar o‘rtasidagi tafovunini yo‘qqa chiqardi.

Italiya konstitutsion doktrinasida qayd etilganicha, 1947 yilgi konstitutsiyada kirish qism- «Asosiy tamoyilar»ning mavjudligi tegishli tamoiyllarining bosqichki ravishda imtiyozli ekanligidan aslo dalolat bermaydi, ularning joyi normalarga nisbatan umumiy bo‘lgan, navbatdagi ichki qismi mustahkamlangan xususiyati bilan imzolanadi. Buni Italiya konstitutsiyasiga ham tadbiq etish mumkin.

Hozirgi zamon konstitutsiyalari o‘z to‘zlishini turli - tumanligiga qaramay, ular an’anaviy ravshida hokimiyatlarning qonun chiqaruvchi, ijro va sud hokimiyatlarining bo‘linishi sxemasiga muvofiq ravishda

qurilgan. Lekin ularning hammasini ham shunday qurligan deb bo‘lmaydi.

Fransiya konstitutsiyasida hokimiyatni turli shaxobchalari bo‘lishi boshqacha tartibga egadir. Respublika Prezidenti, Hukumati, Parlament va faqat VIII -IX bo‘limlarigina, sud hokimiyatiga bag‘ishlagandir. Bu o‘rinda unitar (qo‘shma), prezident respublikasi mantiqi amal qiladi. (AQSH federativ Prezident Respublikasi).Shuni harakterli, Turkmanistonning yangi konstitutsiyasida ham xuddi shunday yuridik mantiq amal qiladi. Biroq Turkmaniston halq maslahati to‘g‘risidagi bob Prezidenti haqidagi bobdan oldin keladi. Misrning amaldagi konstitutsiyasida «Davlat tuzilishi» degan 5-qismda «Davlat boshlig‘i» degan bob 1 - o‘rinda turadi.Ayni shu narsa Prezident - orqali ijroiya hokimiyatini boshlig‘i emas, balki davlat boshlig‘i, halq birligining ramzi ekanligi O‘zbekiston konstitutsiyasida respublikap prezidentlik shaklining ham maqomi asoslab beradi.

Ko‘pchilik konstitutsiyalarning tuzilishidagi mustaqil buyuk - fuqaro bilan davlatning o‘zaro munosabatlari to‘g‘risidadir (fuqaro huquqlari) GFR konstitutsiyasida - bu «Huquq» deb nomlanuvchi 1-bo‘limdir. Italiya konstitutsiyasida fuqarolarning huquq va vazifalari degan birinchi qismidir.

Osiyo xalqlari tafakkur tarziga Yaponiya konstitutsiyasidagi «Xalq huquqlari va vazifalari», («Imperator» va «Urushlardan voz kechish», nomlaridan iborat boblardan keyingi uchinchi bor), formulasi ancha to‘liq mos keladi. AQSH konstitutsiyasida bu huquqiy mazmun huquqlar to‘g‘risidagi Bill (ya’ni qonun loyixasi)da dastlabki o‘nta to‘zatish tarzida ochib berilgan.

Hozirgi zamon konstitutsiyalari preambula yoki kirish qismlaridan keyin inson huquqlari va erkinliklari muammosini taqdim etadilar, bu muammo odatda anchagina xajmni egallaydi. Shu bilan

birga vazfilar, ayrim moddalarda ifodalab berilgan bo‘lib, ular huquqlardan foydalanishni aslo shart qilib qo‘ymaydi. Italiya konstitutsiyasida huquq va erkinliklarni tartibga solish tegishli ravishda to‘rta bob bo‘yicha: fuqarolik, axloqiy, ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy munosabatlar bo‘yicha ancha aniq taqdim etiladi. Biroq bugunga kunga «3 - avlod » huquqlarini ham qamrab olgan Ispaniya konstitutsiyasini ro‘yxati ancha to‘liq hisoblanadi. Undan tashqari Ispaniya konstitutsiyasi fuqarolar huquqlari va erkinliklarini sud tartibida, shu jumladan konstitutsiyaviy sudda ham ximoya qilishni tartibga soladi.

O‘rta Osiyo xalqlari uchun an’anaviy o‘z huquqini tanlash imom Muhammad al-Buxoriy kabi qonunshunoslardan boshlangan bo‘lib, u ham halqni, ham uning oddiy a’zosi huquq va majburiyatlar berilishini ajratib ko‘rsatadi. Respublika aholisi yagona halq bo‘lib, birlashuvining muhimligi ham huquqlarga amal qilishni nazarda tutadi. Oilaning barqaror ijobiy roli, uning huquqiy tartibga solish subyektlarini to‘ldiradi.

Xorijiy mamlakatlarning konstitutsiyalari odatda fuqarolik jamiyati ishlariga, ayniqsa uning iqtisodiy va ijtimoiy tuzilmalariga o‘z aralashuvida ancha mo‘tadildir. Shunday konstitutsiyalar borki (Fransiya, Avstriya, Shvetsariya) ularda mazkur muammolar mo‘may chiqarib tashlaydi. Bizda aksincha, jamiyat xayotini batafsil tartibga solish, ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirishni oldindan belgilab qo‘yilgan konstitutsion formulalarga go‘yoki bo‘ysundirishga intilish an’anasi vujudga kelgan.

HarbirK□nstitutsiyao’ziningtashqivaichkituzilishigaega.

K□nstitutsiyaningtashqituzilishiuningo’zar□ al□qalarinihamdahuquqiytizimdagivaijtim□iymun□sabatlarnitartibgas□lishdagio’rni, r□livaahamiyatiniif□dalaydi:

As□siyq□nunningichkituzilishiesaK□nstitutsiyaniichkitarkibiyqismlari: bo'limlari, b□blar, m□ddalar (el□m□ntlar) o'rtasidagio'zar□al□qalarniko'rsatadi.

K□nstitutsiyaning □qil□naichkituzilishiijtim□iymun□sabatlarnito'la–to'kis, qarama–qarshiliklarsiz n□rmativtartibgas□lishgaimk□n b□radi. K□nstitutsiyaninguyokibutarkibiyqismi (bo'lim, b□b, m□dda, m□ddaningqismi) ningma'n□sivaahamiyatiuningfaqatso'zdagiif□dasiniemas, balkiK□nstitutsiyatuzilishidaegallabturgan muayyan o'rnigahamb□g'liq.

K□nstitutsiyaningtuzilishiizchillikvataraqqiyot, barqar□rlikvao'zgaruvchanliksingaribir–birigazid □ususiyatlaribilan tavsiflanadi. Zam□naviyikkinchiguruhK□nstitutsiyalari, □datda, eskibirinchiguruhk□nstitutsiyalariga nisbatan birmunchak□ngr□q, mufassalichkituzilishivahajmikattaligibilan ajralibturadi.

Agar 1787 yilgiAQSHK□nstitutsiyasi–□ttitam□ddava 27 taamaldagituzatishlardan ib□ratbo'lsa, 1947 yilgiItaliyaK□nstitutsiyasi–139 tam□ddadan, 1949 yilgi □lm□niyaningAs□siyq□nuni–146 ta, 1958 yilgiFrantsiyaK□nstitutsiyasi–92 ta, 1978 yilgiIspaniyaK□nstitutsiyasi–169 tam□ddadan ib□rat.

Riv□jlanayotgan mamlakatlardagif□d□rativdavlatlarningk□nstitutsiyalari, ayniqsa, kattahajmgaega. Masalan, 1950 yilgiHindist□n K□nstitutsiyasi–400 dan □rtiqr□qm□ddava 10 tail□vadan ib□rat. 1969 yilgi Nig□riyaK□nstitutsiyasida–331 m□ddava 7 tail□vab□r.

Zam□naviyk□nstitutsiyalarningko'pchiligiqisqachamuqaddimabilan b□shlanadi. Uhuquqiyvasiyosiyjihatdan o'tamuhimbo'lgan q□idalarnio'zidamujassamlashtirgan bo'lishimumkin. Bundan faqatmuqaddimasibo'lmagan 1947 yilgiItaliyaK□nstitutsiyasiginamustasn□, □□1□s.

K□nstitutsiyalardagim□ddalar, □datda, sarlavhaqo’yilgan bo’limlargabirlashadi. Masalan, kichikhajmgaegabo’lgan FrantsiyaK□nstitutsiyasida 16 tabo’limb□r. M□ddalarianchako’p, hajmihamikkibaravarkattabo’lgan IspaniyaK□nstitutsiyasidaesaatigi 10 tabo’limb□r. AgarFrantsiyaK□nstitutsiyasiuchun bo’lim – birgina (m□ddalardan tashqari) bo’linmabo’lsa, IspaniyaK□nstitutsiyasiuchun as□siydir: chunkibo’limlaryanab□blargabo’linadi. Buh□l 1992 yilgiUkrainaK□nstitutsiyasiuchun ham □□sdir. ItaliyaK□nstitutsiyasiningmarkaziybo’linmasib□bbo’lib, uningichkibo’limiya'niel□m□ntibo’lishishartemas. ItaliyaK□nstitutsiyasiningb□biikkiqismgabirlashgan (kirishqismib□blargabo’linmaydi). AQSHK□nstitutsiyasihambo’limlardan ib□rat, amm□ bu □rdaularm□ddalarningqismlaribo’libhis□blanadi. K□nstitutsiyajami 7 tam□dda, 21 tabo’limdan ib□rat. Qat□rK□nstitutsiyalarningm□ddalario’z n□migaegabo’lsa – da (P□rtugaliya, Ang□la), l□kin ko’pincha (P□kist□n, Turkiya, SHv□tsiyavah□kaz□lar) ularning n□mlaribo’lmaydi.

Mazmun jihatidan Am□rikaK□nstitutsiyasi (tuzatishlarbilan birgalikda) to’rttaguruh n□rmalarnio’zichiga □ladi: birinchidan, f□d□ralh□kimiyathaqida; ikkinchidan, f□d□ratsiyavashtatlarningo’zar□ mun□sabatlarihaqida; uchinchidan, sha□svadavlatningo’zar□ mun□sabatlarihaqida, fuqar□ huquqlarivaerkinliklarihaqida; to’rtinchidan, K□nstitutsiyanio’zgartirishtartibihaqida. Undan tashqari, K□nstitutsiyavatuzatishlardashundayq□idalarb□rki, ulardaAQSHdavlathuquqiningmuhimprintsiplari, □ususan, r□spublikab□shqaruvshakli, f□d□ralizm, vak□latlarningbo’linishi, □chiqjamiyat, huquqvaq□nun ustunligi, k□nstitutsiyaviysud naz□ratiningmavjudligikabiprintsiplariishlabchiqilgan.

Turlik□nstitutsiyalarningichkituzilishidagifarqi — t□gishlib□bvabo’limlarningj□ylashuvida, ularningturlichadarajadaif□dalanishidahamdaaniqk□nstitutsiyaviyinstitutl arnimustahkamlashdadir.

Am□rikaK□nstitutsiyasidak□nstitutsiyaviyprintsiplar □datda, q□nun chiqaruvchi, sudyoki nazariyott□m□nidan k□ltiribchiqariladi. Zam□naviyh□rijiyk□nstitutsiyalar, □datda, k□nstitutsiyaviyprintsiplarniqaydqiladi. Bu, o’z navbatida, k□nstitutsiyaviy n□rmalarbilan k□nstitutsiyaviyprintsiplaro’rtasidagimuayyan farqniamaldayo’qqachiqardi.

Italiyak□nstitutsiyashun□sligidata'kidlanishicha, 1947 yilgiAs□siyq□nunningkirishqismidagi □As□siyprintsiplar□ ningmavjudligit□gishlik□nstitutsiyaviyprintsiplarningustuv□rimtiyozgaeg aekanligidan asl□ dal□latb□rmaydi. Ularningbundayj□ylashuvik□yingiikkiqismdabiriktirilgan n□rmalargabo’lgan umumiymun□sabatibilan iz□hlanadi. Buh□latIspaniyaK□nstitutsiyasigahamt□gishlidir.

Zam□naviyk□nstitutsiyalartuzilishidagibarchafarqlargaqaramay, ularan'anaviyh□kimiyatvak□latlariningbo’linishiq□nun chiqaruvchi, ijr□iyavasudh□kimiyati (amm□ hammah□llardaham □rganlar) butartibdab□rilmagan. Masalan, FrantsiyaK□nstitutsiyasidadastavvalR□spublikaPr□zid□nti, hukumat, so’ngParlam□ntb□rilib, faqat VIII, IX bo’limlarginasudh□kimiyatigabag'ishlangan. Bu □rdaunitarPr□zid□ntlikR□spublikasishaklimustahkamlangan. AQSHdaesaf□d□rativPr□zid□ntlikR□spublikasij□riyetilgandir. Turkmanist□nningK□nstitutsiyasidaham □uddishuhuquqiymantiqqaamalqilingandir. Amm□ Pr□zid□ntdan □ldin

Turkmanist□n □alqmaslahatito’g'risidagib□bk□ladi. AmaldagiMisrK□nstitutsiyasining 5−qismibo’lmish □Davlattuzilishi□ dabirinchio’rniga □Davlatb□shlig'i□ chiqarilgan. Aynan Pr□zid□ntningfaqatijr□ h□kimiyatrahbariemas, balkidavlatb□shlig'i, millatva □alqnijipslashtiruvchitims□lekanligial□hidata'riflanadi.

1.3. Konstitutsiyalarning ishlab chiqilishi, qabul qilinishi, o‘zgarishlar, qo‘shimchalar kiritish va bekor qilish tartiblari.

Xorijiy mamlakatlarda konstitutsiyalarni qabul qilishning ko‘p turlari mavjud bo‘lib, burjua davlati konstitutsiyalarini qabul qilish davlat hokimiyatining oliy va maxsus vakolati hisoblanadi. Buning uchun davlat hokimiyatining alohida ta’sis organi bo‘lishi kerak deb hisoblangan. Alohida ta’sis organi saylanish orqali vujudga kelgan. Ta’sis kengashi Milliy kengash deb ham ataladi. Bu organ vaqtinchalik bo‘lib, o‘z vakolatini bajarib bo‘lgach, uni tarqatib yuboriladi. Jazoir Halq demokratik respublikasida 1989 yil 23 fevraldagi Konstitutsiya hozir ham amalda. Jazoirda konstitutsiya halq muhokamasiga qo‘yiladi. Halq loyihani tasdiqlagandan keyin hukumat boshlig‘i uni sakkiz kun muddat ichida halqqa ovoza qiladi. Armaniston Respublikasining Konstitutsiyasi 1995 yil 5 iyunda Respublika Prezidenti yoki Oliy Majlis tashabbusi bilan Referendum vositasida qabul qilingan. Referendumda Milliy Majlis depututlarining umumiy ko‘pchiligi taklifi va roziligi bilan Respublika Prezidenti tayinlaydi. Konstitutsiyasi loyihasi olinib, unga to‘zatish kiritilgandan keyin 21 kunlik muddat ichida Respublika Prezidenti ularni Milliy Majlisiga o‘z mulohazalari, takliflari bilan qaytarib yuborishi, yangidan muhokama qilishni talab etishi mumkin. Respublika Prezidenti Milliy Majlis belgilagan muddatda Konstitutsiyaning loyihasini yoki unga kiritiladigin, Milliy Majlis tomonidan deputatlarining umumiy sonidan kamida 2/3 qismi ovozi bilan yangidan taklif kiritilgan to‘zatishlarni referendumga qo‘yadi. Referendumga olib chiqilgan loyiha, agar uning uchun ovoz berishga qatnashganlarning yarmidan ko‘prog‘i, lekin saylov ro‘yhatiga kiritilgan fuqarolarining 1/3 qismi ovoz bergan bo‘lsa, qabul qilingan hisoblanadi.

Bolgariya Respublikasining 1991 yil 12 iyulda kuchga kirgan konstitutsiyasi amal qiladi. Konstitutsiya Buyuk Halq Majlisida deputatlarning uchdan ikki qismi ovoz qabul qilingan hisoblanadi. Konstitutsiya qabul qilinganidan keyin Buyuk Halq Majlisi o‘zini o‘zi tarqatganligini e’lon qiladi.

AQShning konstitutsiyasi 1787 yilda Konstitutsional Konventda Filadelfiyada qabul qilingan. Ushbu konstitutsiyaning matni qisqa edi. U preambula va moddadan iborat.

Fransiya konstitutsiyasi 1958 yil 5 oktabrda qonuniy kuchga kirdi. Uning loyihasi Sharl de Gol hukumati tomonidan tayyorlangan. So‘ngra uni konstitutsion konsultativ komitet tomonidan ko‘rib chiqilgan.

Yaponiya konstitutsiyasi 1946 yil 6 oktabrda qabul qilingan bo‘lib, 1947 yil 3 maydan kuchga kiritilgan. Konstitutsiya loyihasi Amerika okkupatsion hukumati tomonidan ishlab chiqilgan. Germaniyaning asosiy qonuni okkupatsiya yillarida, 1949 yil 24 mayda qabul qilingan va kuchga kirgan. U Germaniyaning ikkiga bo‘linganligini huquqiy rasmiylashtirish uchun qabul qilingan.

Konstitutsiyaning barqarorligi siyosiy madaniyat va ma’naviyatning alohida turiga bog‘liq. Davlatning va qonunning fuqarolar va jamiyat hayotiga aralashuvi bozor iqtisodiyotining o‘zini o‘zi boshqarish mexanizmlari va boshqa qudratli kuchlar bilan cheklangan. Bu AQShning o‘ziga xosligi.

Fransiya esa ana shu 200 yil davomida boshqa o‘ziga xos qonuniyatlari bo‘yicha yashaydi. Konstitutsiyadagi nisbatan tez-tez bo‘ladigan o‘zgartirishlar va tub o‘zgarishlar ham ana shundan. Bunday vaziyat faqat Fransiyada emas. Masalan 1950 yildan boshlab, Hindiston konstitutsiyada dastlabki matnning 2/3 qismi o‘zgarib ketgan.

GFRning asosiy qonunini ham ancha barqaror deb e’tirof etish mumkin: unga o‘zgarishlar kiritish uchun Bundestag va Bundesratning 2/3 qismidan iborat ko‘pchilikka ovoz berish kifoya qiladi. Shu bois g‘arbiy Germaniyaning konstitutsiyasi boshqa mamlakatlarnikiga qaraganda ko‘proq (35 marta) o‘zgartirilgan, ammo ushbu mamlakatdan vaziyat hamma tomonidan qaraganda eng barqarordir.

Ko‘plab davlatlarda konstitutsiyani o‘zgartirilishi mumkin bo‘lmagan moddalari belgilab qo‘yilgan. Bu boshqaruv shakli, islom madaniyati mamlakatlarida esa- davlat dini haqidagi moddalarga tegishli.

Umuman xorijiy mamlakatlarning tajribasi ancha «qattiq» konstitutsiyaning afzalligidan dalolat bermoqda. Barqarorlik, o‘z navbatida, jamiyat oliy normalari va qadriyatlarni ifodasi bo‘lishi konstitutsiyaning ma’naviy obro‘sini ko‘taradi. Konstitutsiya qoidalarini muassaslashtirilishi, unga oliy paytdagina muhim bo‘lgan muhim qoidalarini kiritilishi uchun doimiy qayta ko‘rilishiga olib kelishi mumkin.

O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 1992 yil 8 dekabrda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashinnig XII chaqiriq, navbatdan tashqari 6- sessiyasida qabul qilingan.

Konstitutsiyani qabul qilish bosqichlari: qonunchilik tashabbusi, qonun loyihasini muhokama qilish (kamida 6 oy mobaynida halq muhokamasida bo‘ladi), qonunni qabul qilish va uni e’lon qilish. Qonun matbuotda e’lon qilingan paytdan boshlab kuchga kirgan hisoblanadi. Bu mustaqil O‘zbekistonning birinchi konstitutsiyasidir.

Xorijiy mamlakatlarda konstitutsiya ijtimoiy va davlat tuzumining huquqiy asosi sanaladi. Konstitutsiya muntazam «doimiy» va o‘zgarishlar bo‘lmasligi uchun harakat qilinadi. Konstitutsiyaga o‘zgartirish kiritish uchun oddiy ko‘pchilik ovoz berishi emas, balki,

mutloq ko‘pchilik ovozi talab qilinadi. Masalan: Avstriya, Belgiya, Niderlandiya, Italiyadagi ovoz berish qismini olish ham mumkin. Ayrim xorijiy mamlakatlarda konstitutsiyaga o‘zgartirish kiritish uchun parlament qarori yetarli emas. Masalan, AQShdagi parlament qarori shtatlarning vakolatli organlariga tasdiqlash uchun topshiriladi. Daniya, Irlandiya, Shveytsariyada esa konstitutsiyaga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish referendumga qo‘yiladi.

Xorijiy mamlakatlarda konstitutsiyalarni bekor qilish 2 yo‘l bilan amalga oshiriladi. Ular:

Oddiy – yangi konstitutsiyani qabul qilish bilan eskisi bekor qilinadi. Oldingi konstitutsiyani bekor qilish to‘g‘risida hech qanday maxsus xujjatlar bo‘lmaydi. BA’zi bir davlatda davlat boshlig‘i yangi qonunni kuchga kiritish to‘g‘risidagi proklomatsiya (da’vatnoma) e’lon qiladi.

Favqulodda ya’ni davlat to‘ntarishidan keyin qabul qilingan konstitutsiya.Masalan, 1969 yil Germaniyada Favqulodda Konstitutsiya islohoti o‘tkazilgan.

Ozarbayjonning 1995 yil 12 noyabrda qabul qilingan, 1995 yil 27 noyabrda kuchga kirgan konstitutsiyalarga o‘zgartirishlar faqat referendum yo‘li bilan qabul qilinadi. Agar Ozarbayjon Respublikasi konstitutsiyasi matnidagi o‘zgarishlar Ozarbayjon Respublikasi Milliy Majlisi yoki Prezidenti tomonidan kiritilsa, u holda, taklif etilayotgan o‘zgarishlarga oldindan Ozarbayjon Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining xulosasi olinishi lozim bo‘ladi. Qo‘shimchalar esa Ozarbayjon Respublikasi Milliy Majlisida 95ta ko‘pchilik ovoz bilan konstitutsiyaviy qonunlar tarzida qabul qilinadi. Ushbu qonun Milliy Majlisda ikki marta ovozga qo‘yiladi. Ikkinchi ovoz berish birinchi ovoz berishdan keyin 6 oy o‘tgach o‘tkaziladi. Ozarbayjon Respublikasida konstitutsiyaga kiritiladigan o‘zgartirishlar ikkinchi

ovoz berishdan keyin Prezident imzolagach kuchga kirgan deb hisoblanadi.

Belorussiyaning 1994 yil 15 martda qabul qilingan Konstitutsiyasiga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risidagi masala yoki Belorus Respublikasining saylov huquqiga ega bo‘lgan kamida 150000 aholisi tashabbusi bo‘yicha parlament palatalari tomonidan ko‘rib chiqiladi. Konstitutsiyani o‘zgartirish yoki to‘ldirish to‘g‘risidagi qonun kamida 3 oylik oraliqdagi muhokama bilan va parlament tomonidan ma’qullangandan keyin qabul qilinishi mumkin. Favqulodda holat davrida, shuningdek vakillar palatasi vakolatlarining oxirgi olti oyi mobaynida Parlament tomonidan konstitutsiyaga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritilmaydi.

Bolgariya 1991 yil 12 iyulda qabul qilingan konstitutsiyasiga Halq Majlisi o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritishi mumkin. Prezident va deputatlarning to‘rtdan bir qismi konstitutsiyaga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish bo‘yicha tashabbus ko‘rsatishi mumkin. Taklif Halq Majlisi tomonidan kiritilgandan keyin erta deganda bir oy ichida va ko‘p bilan 3 oydan kechiktirmay ko‘rib chiqiladi. Halq majlisi depututlar umumiy sonining to‘rtdan uch qismidan iborat ko‘pchiligining turli kunlarda uch marta ovoz berishi bilan konstitutsiyaga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risidagi qonunni qabul qiladi. Agar taklif depututlar umumiy sonining to‘rtdan uch qismidan kamrog‘ining, lekin yo‘g‘ deganda uchdan ikki qismining ovozini olsa, u kamida ikki oydan va ko‘pi bilan besh oydan keyin yangidan qarab chiqishga qo‘yiladi. Yangidan qarab chiqishga agar taklif uchun deputatlar umumiy sonining kamida uchdan ikki qismi ovoz bersa, u qabul qilingan hisoblanadi. Konstitutsiyaga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risidagi qonun Halq Majlisi Raisi tomonidan imzolanadi va qabul qilingan

kundan e’tiboran yetti kun muddat ichida «Dirjaven vestnik» gazetasida e’lon qilinadi.

«Italiyanig 1998 yil 1 yanvarda kuchga kirgan konstitutsiyasiga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish palatalarning uchdan ikki qismi ovoz bersa amal qiladi. 1963 va 1967 yillarda konstitutsiyaga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritilgan».

Yaponiya konstitutsiyasi ham xudi shu tarzda o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritilishi mumkin.

Hindistonning 1949 yil 26 niyabrda Ta’sis Majlisi tomonidan qabul qilinib, 1950 yil 26 yanvarda kuchga kirgan konstitutsiyasi 42 marotaba, uchdan ikki qismi o‘zgartirilgan.

GFRning asosiy qonuni ham ancha barqarordir. Unga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish uchun Bundestag va Bundesratning uchdan ikki qismidan iborat ko‘pchilik ovoz berishi kifoya qiladi. Shu bois g‘arbiy Germaniyaning konstitutsiyasi boshqa mamlakatlarnikiga qaraganda ko‘proq (35 marta) o‘zgartirilgan, ammo ushbu mamlakatdagi vaziyat hamma tomondan qaraganda eng barqarordir.

Ko‘plab davlatlarda konstitutsiyaning o‘zgartirilishi mumkin bo‘lmagan moddalari belgilab qo‘yilgan. Bu boshqaruv shakli, islom mamlakatlarida esa – davlat din ihaqidagi moddalarga tegishli.Umuman, xorijiy mamlakatlarning tajribasi ancha «qattiq» konstitutsiyaning afzalligidan dalolat bermoqda. Barqarorlik, o‘z navbatida jamiyat oliy normalari va qadriyatlarining ifodasi bo‘lmish konstitutsiyaning ma’naviy obro‘ini yanada ko‘tarishga xizmat qiladi. «Yumshoq» konstitutsiyalar ham mavjud.

II-BOB.O’ZBEKISTON RESPUBLIKASI KONSTITUTSIYASIVA UNING O’ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

2.1. Mustaqil davlatimiz Konstitutsiyasining qabul qilinishi va uning zarurati

Konstitutsiyamizningdunyogakelishigaikkiasosiyomilsababbo‘ldi. Bulardan*birinchisi*jamiyatningbozormunosabatlaritomontutganyo‘li, ya’niO‘zbekistonningjahontaraqqiyotidagiumumiyqonuniyatlarvayo‘nalishlargamuvofiqravishdadunyohamjamiyatigakiribborishibo‘ldi. Konstitutsiyavaqonunlarniqaytako‘ribchiqmasdanturib, bozoriqtisodiyotigao‘tishniamalgaoshiribbo‘lmasdi. Konstitutsiyabutunqonunchilikningumurtqasuyagibo‘libxizmatqilmog‘ilozimedi. Davrxususiyatlarini, taraqqiyotningyangisharoitlarinihisobgaolganKonstitutsiyanegizidaginabozoriqtisodiyotidankelibchiquvchiijtimoiymunosabatlargao‘tishniamalgaoshiribbo‘lardi[1].

O‘zbekiston1- PrezidentiI. Karimov respublikao‘ztaraqqiyotyo‘liniKonstitutsiyagaasosanbelgilabolishilozimliginiqayta-qaytata’kidlab: «Davlatimizningkelajagi, xalqimizningtaqdiriko‘pjihatdanKonstitutsiyamizqandaybo‘lishigabog‘liq»[2].

O‘zbekistondadavlatmustaqilligie’lonqilinganligiO‘zbekistonRespublikasiKonstitutsiyasiniishlabchiqishvaqabulqilishnitaqozoetganikkinchiomilbo‘ldi. O‘zbekistonhududidaamalqilibkelganbarchakonstitutsiyalaro‘zxalqivahududinierkinvademokratikasosdaboshqaradiganmustaqildavlatkonstitutsiyalariemasedi.

Respublikao‘zdavlatmustaqilliginiqo‘lgakiritgach, tabiiyravishda, mazkurdavlatmustaqilliginiKonstitutsiyaasosidamustahkamlabqo‘yishmuammosibutunbo‘y-bastivakuchibilanko‘ndalangbo‘ldi. Konstitutsiyadayangidavlatningtabiati, uningichkivatashqisiyosatitamoyillari,

---

[1] Қаранг: *Ўразаев Ш. З.* Мустақил Ўзбекистон Конституцияси. – Т., 1993. – Б. 11–12.

[2] *КаримовИ. А.* Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т. 1. – Т.: «Ўзбекистон», 1996. – Б.124.

insonhuquqlariga, davlatsuverenligiga, demokratiyaningvaijtimoiyadolatningoliymaqsadlarigasodiqligimustahkamlabqo‘yilmog‘ilozimedi. Konstitutsiyao‘zbekdavlatchiligirivojlanishidagitarixiytajribanihisobgaolishi, xalqarohuquqningumume’tirofetilgannormalariustuvorligigatayanishi, fuqarolaruchunmunosibhayotnita’minlashgaasosbo‘lishi, barqarormadaniybozoriqtisodiyotigaasoslangandemokratikhuquqiydavlat, fuqarolikjamiyatibunyodetishgayo‘naltirilishikerakedi.

Ma’lumki, harqandaykonstitutsiyamuayyantarixiydavrning, ijtimoiy-siyosiytuzumningin’ikosi, tegishlidavlathokimiyatiijodiningmahsulidir. Biron-birkonstitutsiyaabadiylikka, o‘zgarmaslikka, mutlaqlikkada’voqilolmaydi. Jamiyathayotirivojlanishi, o‘zgarishi, birsifatholatidanikkinchisifatholatigao‘tishibilaneskituzumniaksettirgan, uningmanfaatlarigaxizmatqilgankonstitutsiyatabiiyravishdao‘zgartirilishishartbo‘libqoladi. Konstitutsiyajamiyatdagio‘zgarishlargamosbo‘lsagina, ijtimoiy-siyosiytuzumhamdadavlatchilikmohiyatigamuvofiqkelsagina, o‘zfunksiyasinimuvaffaqiyatliadoetishimumkin. Basharti, konstitutsiyajamiyatehtiyojlariga, o‘zigayuklatilganijtimoiyvazifatalablarigajavobbermayqo‘ysa, konstitutsiyaviyislohotzaruratikelibchiqadi.

O‘tganasrning 90-yillariboshlaridaO‘zbekistondaxuddishundayvaziyatvujudgakeldi. SobiqIttifoqparchalanishinatijasidatotalitartuzumbarbodbo‘ldi. O‘zbekistondaijtimoiy-siyosiytuzumo‘zgardi. Umustaqilsuverendavlatgaaylandi.

O‘shamuhitnuqtainazaridanta’kidlashjoizki, O‘zbekistonning 1978 yilgiKonstitutsiyasimustaqildavlatimizningyangimaqomiga, oldigaqo‘yayotganfuqarolikjamiyativahuquqiydavlatbarpoetishmaqsadvavazifalariga, alalxusus, shaxsbilandavlatvajamiyato‘rtasidagio‘zaromunosabatlarnihuquqasosidahaletishtalablarigajavobbermayqo‘yganedi.

YAngiAsosiyqonunloyihasinitayyorlashfaolamaliykonstitutsiyaviyislohotjarayonibilanuzviybog‘liqlikdaolibborildi. 1990–1992 yillardaO‘zbekistonning 1978 yilgiKonstitutsiyasiga 100 danortiqo‘tamuhimo‘zgartishvaqo‘shimchalarkiritildi. Bularjumlasiga, ***siyosiysohada*:** prezidentliklavozimivayuqoridantoquyigachaijroetishhokimiyatitiziminita’sisetish, konstitutsiyaviynazoratnijoriyqilish, saylovtizimivasudlarnisaylashdagio‘zgartishlar, birpartiyalilikdanko‘ppartiyaviylikkao‘tishgaqaratilganqo‘shimchalarkiradi. ***Iqtisodiysohada*:** yangijamiyatningmulkchiligiasoslarinidavlatmulkihukmronligiemas, balkiturlimulkchilikshakllarivaularninghuquqiytengligitashkiletishihaqidagikonstitutsiyaviyqoidabelgilandi. ***Ma’naviysohada*:** yagonahukmronkommunistikmafkuradanvafaqatsinfiylikkaasoslanishdanvozkechildi, umuminsoniyqadriyatlargatayanib, hurfikrlilik, vijdonerkinligivaboshqashaxsiyhuquqlarningqonunanamalqilishinie’tirofetishhaqidaqo‘shimchalarkiritildi.

Busohalardagiharbirkonstitutsiyaviyo‘zgartishijtimoiyturmushsinovidano‘tdi. SHuninguchunhamKonstitutsiyaviykomissiyataraqqiyotimizningtalablarigajavobberadigan, hayottekshiruvidano‘tgan, so‘nggiyillardajoriyqilinganqatoryangikonstitutsiyaviyqoidalarniAsosiyqonunloyihasigakiritdi.

Jamiyatimizbutunsiyosiyvahuquqiytiziminitubdano‘zgartirishningmuhimtarkibiyqismibo‘lgankonstitutsiyaviyislohotbirqatorxususiyatlargaega.

Birinchidan, agarilgarilariqonunchiliknio‘zgartirish, odatda, yangikonstitutsiyaniqabulqilishdanboshlanib, keyintarmoqqonunlariniasta-sekino‘zichigaolaborsa, endilikdaubutunlayboshqachaamalgaoshirildi. Garchimuayyano‘zarobog‘liqliksaqlanibqolganbo‘lsa-da, endilikdakonstitutsiyavaamalqilayotganqonunlargakiritilayotgantuzatishlarbilanqo‘shimchalaro‘rtasidailgarigidekbog‘liqlikyo‘qedi. SHujihatdanolibqaralganda, konstitutsiyaningqabulqilinishibutunhuquqiyislohotningengyuqorinuqtasibo‘libhis

oblanadi.

Ikkinchidan, O‘zbekistonmustaqildavlatsifatidao‘ziningAsosiyqonuninio‘ziishlabchiqdi. Bundaxalqarohuquqme’yorlari, umumbashariyhuquqiyqadriyatlar, ilg‘orxorijiykonstitutsiyaviytajribao‘zigaxosmezonbo‘libxizmatqildi.

Uchinchidan, respublikadagibirqatorkonstitutsiyaviyo‘zgarishlarsobiqIttifoqdagio‘zgarishlardanhamoldinamalgaoshirildi. CHunkiprezidentliklavozimi, MinistrlarSovetio‘rnigaVazirlarMahkamasibirinchibo‘libO‘zbekistondata’sisetilib, ijroetuvchihokimiyatningtizimibevositarespublikaPrezidentigabo‘ysundirildi.

To‘rtinchidan, konstitutsiyayo‘libilantartibgasolishko‘laminingkengayishjarayoniko‘zgatashlandi. Buo‘zbektiligadavlattilimaqomiberilishinikonstitutsiyayo‘libilanmustahkamlash, Konstitutsiyaviynazoratqo‘mitasinita’sisetish, O‘zbekistonOliyKengashitomonidanrespublikaprokuroriningtayinlanishikabihollardao‘zifodasinitopdi.

O‘zbekistonningyangiKonstitutsiyasiniyaratishg‘oyasi 1990 yil 20 iyundaMustaqillikdeklaratsiyasiningqabulqilinishibilanbevositabog‘liq. MazkurDeklaratsiyaniqabulqilganOliyKengashningikkinchisessiyasibuhujjatdagiprinsiplarasosidadavlatningyangikonstitutsiyasiishlabchiqilishilozimdeganxulosagakeldi. SessiyaPrezidentIslom Karimovraisligida 64 kishidaniboratKonstitutsiyaviykomissiyanituzishto‘g‘risidaqarorqabulqildi.

1991 yil 31 avgustdaO‘zbekistonRespublikasiningDavlatMustaqilligie’lonqilingandankeyinyangiKonstitutsiyaloyihasinitayyorlashbo‘yichaishyanadajadallashibketdi. “O‘zbekistonRespublikasiningdavlatmustaqilligiasoslarito‘g‘risida”giqonuniga 1991 yil 30 sentyabrkunikonstitutsiyaviymaqomberildi, ya’nikonstitutsiyaviyqonundebtanolindi, so‘nguningasosiyqoidalariKonstitutsiyamizmazmunidao‘zifodasinitopdi.

RespublikamizmustaqillikkaerishgandankeyinbiryilichidayangiAsosiyQonuningloyihasiishlabchiqilib, 1992 yil 26 sentyabrdairinchimarotabaumuxalqmuhokamasiuchunmatbuotdae’lonqilindi. Loyihaningmuhokamasiikkiyarimoydavometdi.

Bujarayonningdiqqatgamolikjihatlaridanbirishundaki, loyihamuhokamasiningdastlabkiyakunlarinoyabroyidaumumlashtirildi, takliflarvamulohazalarasosidaungaqo‘shimchalarvao‘zgartirishlarkiritilib, qaytaishlanganloyiha 1992 yil 21 noyabrdamatbuotdaqaytadanmuhokamagaqo‘yildi. Anashundayjarayonlardanpuxtatayyorgarlikdano‘tganKonstitutsiyaloyihasi 1992 yil 8 dekabrdao‘nikkinchichaqiriqO‘zbekistonRespublikasiOliyKengashiningo‘nbirinchi sessiyasidamoddama-moddadeputatlarningmuhokamasidano‘tibqabulqilindi. O`zbekistonRespublikasiningKonstitutsiyasi Muqaddima, 6 bo`lim, 26 bobva 128 moddadaniborat.

MustaqildavlatimizningbirinchiKonstitutsiyasijahondagiengdemokratik, xalqaromiqyosdae’tirofetilganme’yorvatalablargajavobberadiganKonstitutsiyalardanbirisifatidatanolindi.

2.2. O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining tuzilishi, tamoyillariva o’ziga xos xususiyatlari

O‘zbekistonRespublikasiningKonstitutsiyasiMuqaddima, 6 bo‘lim, 26 bobva 128 moddadaniborat. O‘zichkituzilishibilanO‘zbekistonKonstitutsiyasijahonkonstitutsiyaviyamaliyotigato‘lamoskeladi. AsosiyQonunMuqqadimasijudaqisqavako‘tarinkiruhdayozilgan. UningmohiyatiKonstitutsiyanixalq, ya’nidavlatninghaqiqiysohibiqabulqilganligidavaundao‘zirodasiniifodaetganligidadir.

Konstitutsiyaningasosiymantiqiyyo‘nalishiquyidagicha: **inson - jamiyat-davlat.**Birinchibo‘limdamustaqilO‘zbekistondavlatiningasosiykonstitutsiyaviyprinsiplariko‘rsatilgan. Bundayprinsiplarqatorigadavlatsuvereniteti, xalqhokmiyatchiligi, Konstitutsiyavaqonunningustunligihamdatashqisiyosatimiztamoyillarikiradi.

Birinchibo‘limkonstitutsiyaviytuzumningasosiyprinsiplariyig‘indisidaniborat bo‘lsa, ikkinchibo‘liminsonhuquqlarito‘g‘risidagio‘zbekxartasidir. Boshqachaqilibaytganda, insonhuquqlariningyaxlitvakengtizimidir. Insonhuquqlarito‘g‘risidagibo‘limningdavlathokimiyatito‘g‘risidagibo‘limlaridanoldinberilganligihamma’lumbirmantiqqaasoslangandir.

Huquqlarniinsongadavlatin’omqilmaydi, balkifuqaroo‘zigaberilganajralmastabiiyhuquqlarmajmuidanongliravishdavama’suliyatnihisetganholdafoydalanadi. "Jamiyatvashaxs" debnomlanganuchinchibo‘limodatdagidekemas, jahonningbirontaKonstitutsiyasidabundaybo‘limyo‘q. Bubo‘limningasosiymaqsadi, fuqarolikjamiyatiningan’analarinitiklash, ijtimoiyuyushmalarvamunosabatlarnihuquqiyjihatdantartibgasolib, ularningrivojlanishinita’minlashdaniborat.

Davlatsuverenititetitushunchasivamohiyati.

"Suverenitet" atamasiilkborFrantsiyada (XVI) vujudgakelgan. Buatamalotinchasuperareitas (cupra, superios) so`zidankelibchiqqanbo`lib, aslida "engoliy", "oliyhokimiyat" deganma’nonianglatadi.

Suverenitetmustaqildavlatningumumiyvaajralmasbelgisibo`lib, uningto`lahuquqliliginihamdaichkivatashqiishlardaboshqadavlatgaqaramemasligini anglatadi.

AsosiyQonunimizning 5-moddasida "O`zbekistonRespublikasiqonunbilantasdiqlanadigano`zdavlatramzlari-bayrog`i, gerbivamadhiyasigaegadebko`rsatilgan.

Shundayqilib, suverenitetdavlatningichkivatashqisiyosatidato`liqmustaqilliginibildiradi. O`zbekistonningsuverenitetio`ziningichkivatashqisiyosatinito`liqo`zibelgilabolishi vamustaqilyuritishinianglatadi.

O`zbekistonRespublikasiningdavlatsuverenitetio`zininghududidaichkisiyosatinio`ziolibborishinivaxalqaromunosabatlardato`lamustaqilliginianglatadi.

Davlatningto`liqmustaqilligixalqningvainsonlarninghuquqibilancheklanganbo`ladi. Ko`pchilikdavlatlarningKonstitutsiyalaridashundayyozilgan: Xalqdavlathokimiyatiningbirdan-birmanbaidir.

Davlatsuverenitetixalqsuverenitetibilancheklanadixolos. Xalqmamlakatningiqtisodiy, siyosiy, ijtimoiytuzuminibelgilashhuquqigaegadir. Davlatxalqningoliyhuquqinihurmatqilishgamajburdir.

Xalqhokimiyatchiligivauniamalagaoshirishshakllari.

"Xalqhokimiyatchiligi" atamasiyunoncha "demokratiya" ("demokratia") so`ziningo`zbektiligatarjimasibo`lib, buiborailkboryunonshahar-davlatidapaydobo`lganvakeyinchalikbutundunyogatarqalganhamdasiyosiylug`atdanmustahkamo`rinolgan.

Demokratiyaso`zi "demos" ("demos") xalqva "kratos" ("kratos") hokimiyatso`zlariningbirikmasidantuzilib, "xalqhokimiyatchiligi" deganidir.

O`zbekistonRespublikasiKonstitutsiyasining "Xalqhokimiyatchiligi" debnomlanganikkinchibobidavlatimizningdemokratiktabiatiniifodalaydivaO`zbekistonnisuverendemokratikrespublikaekanliginitasdiqlaydi. "Xalqhokimiyatchiligi" printsipiharqandaydemokratikdavlatkonstitutsiyaviytuzuminingasosiyshartlaridanbiridir.

O`zbekistonKonstitutsiyasining 7-moddasidamamlakatimizdagixalqhokimiyatchiligiprintsipiquyidagichaochibberilgan:

«Xalqdavlathokimiyatiningbirdan-birmanbaidir.

O`zbekistonRespublikasidavlathokimiyatixalqmanfaatlariniko`zlabvaO`zbekistonRespublikasiKonstitutsiyasihamdauningasosidaqabulqilinganqonunlarvakolatberganidoralartomonidanginaamalgaoshiriladi.

O`zbekistondadavlathokimiyatiningbo`linishiprintsipivauniamalgaoshirilishi.

O`zbekistonnidemokratikdavlatsifatidatavsiflovchibelgilaridanbiri – buO`zbekistonRespublikasidadavlathokimiyatiningbo`linganligidir. UshbuqoidaKonstitutsiyamizning 11-moddasidaasosiyprintsiptariqasidamustahkamlangan: "O`zbekistonRespublikasidavlathokimiyatiningtizimi-hokimiyatningqonunchiqaruvchi, ijroetuvchivasudhokimiyatigabo`linishiprintsipigaasoslanadi."

Shutariqa, davlathokimiyatiningbo`linishiprintsipiO`zbekistonningkonstitutsiyaviytarixidabirinchimartapaydobo`ldi. O`zbekistonningilgargi 1927, 1937 va 1978 yillardagiKonstitutsiyalaridabundayprintsipmavjudemasedi.

ChunkiushbuKonstitutsiyalarmarkscha-leninchakommunistlarhukmronliginazariyasigaasoslanib, unda "hokimiyatningbo`linishi" printsiplariradetilaredi.

Darhaqiqat, hozirgizamonjahonmamlakatlariningkonstitutsiyaviytajribasishuniko`rsatadiki, hokimiyatlarningbo`linishprintsipi, ularushbuprintsiprasmano`rnatilganyokio`rnatilmaganligidanqat'inazar, barchachetelkonstitutsiyalaritomonidanqabulqilingan. Chunonchi, mustaqilO`zbekistonningbirinchiKonstitutsiyasidahambuprintsiprasman 11-moddadao`rnatilgan.Ungako`ra, O`zbekistondaqonunchiqarishhokimiyatiOliyMajlis, ijroiyhokimiyatiesaO`zbekistonRespublikasiPrezidentivaVazirlarMahkamasitomonidanamalgaoshiriladi.

O`zbekistondasiyosiyvamafkuraviyxilma-xillik (plyuralizm).

Ma'lumki, harqandayadolatli, demokratikdavlatdafuqarolarningerkinfikrlashhuquqikafolatlanganbo`ladi. Insonningerkinfikrlash, o`zaql-idroki, qobiliyati, olganbilimlaridanerkinfoydalanishimkoniyatigaegabo`lishidavlatdashaxshaqiqiyerkinligininingyorqinifodasidir. Albatta, erkinfikrlashborjoydafikrlarxilma-xilbo`ladivaturlimafkuralar, siyosiyinstitutlar, harakatlarpaydobo`lishimumkin. Aksholda, ya'nierkinfikrlashcheklanganjoydako`pinchainson o`zfikrlarini, xohish-istaklarinioshkorabayonqilishimkoniyatidanmahrumbo`ladi. Bundayholatlardaodatdayagonamafkurahukmronbo`ladi. Masalan, sobiqtotalitartuzumning 70 yildanortiqhukmronligidavridakommunistikmafkuraningyakkahokimligi o`rnatilganedi.

O`zbekistonRespublikasidaijtimoiyhayotsiyosiyinstitutlar, mafkuralarvafikrlarningxilma-xilligiasosidarivojlanadi.

Hechqaysimafkuradavlatmafkurasisifatidao`rnatilishimumkinemas (12-modda).

Demak, bubilanbittamafkuraning, bittadunyoqarashningyakkahokimligidanqat’iyanvozkechildi.

Konstitutsiyamizningaynanshumoddasijamiyatimizdaturlisinf, toifa, millatvaelatlarningmanfaatlariniifodalovchipartiyalar, uyushmalarvaularningmafkuralaribo`lishimumkinliginiqonuniymustahkamlaydi.

Demokratiyavainsonhuquqlari.

KonstitutsiyaO`zbekistondaerkinfuqarolikjamiyati, ya’nixalqningo`zibevositaboshqaradiganjamiyatvademokratikhuquqiydavlatqurishniasosiymaqsadqilibqo`yadi.Undajamidunyoviyne’matlarorasidaengulug`i "inson" ekanligiyorqinmujassamlashtirilgan. Insonniulug`lash, unimuhofazaqilishvahartomonlamakamoltoptirishKonstitutsiyaningasosiyg`oyasigaaylantirilgan.KonstitutsiyamizInsonhuquqlarito`g`risidagixalqarohuquqiyme’yorlarasosidaishlabchiqilganvaaytishmumkinki, uniyanadato`ldirgan. Masalan, Konstitutsiyaning 13-moddasifikrimizgadalilbo`lishimumkin: "O`zbekistonRespublikasidademokratiyaumuminsoniyprintsiplargaasoslanadi, ulargako`rainson, uninghayoti, erkinligi, sha’ni, qadr-qimmativaboshqadaxlsizhuquqlarioliyqadriyathisoblanadi.DemokratikhuquqvaerkinliklarKonstitutsiyavaqonunlarbilanhimoyaqilinadi."

Demak, insonhuquqlarivademokratiyasingariumumbashariyqadriyatlarrespublikamizningmilliydavlatchilikmanfaatlarigato`lamoskeladi.

Ijtimoiyadolatvaqonuniylikprintsiplari.

O`zbekistondaadolatlivahuquqiy-demokratikdavlatgaxosprintsiplarkonstitutsiyaviyyo`lbilanmustahkamlangan. AnashundayprintsiplarsifatidaijtimoiyadolatvaqonuniylikprintsiplariKonstitutsiyamizdaquyidagichaifodalangan: "Davlato`zfaoliyatiniinsonvajamiyatfarovonliginiko`zlab, ijtimoiyadolatvaqonuniylikprintsiplariasosidaamalgaoshiradi" (14-modda).

O`zbekistonKonstitutsiyasidao`rnatilganme’yordavlatimizfaoliyatiningengas

osiyprintsiplarinibelgilabberadi. Bujudamuhimdir.Chunkidavlato`zfaoliyatibilaninsonvajamiyattaqdirinibelgilashimumkin. Ayniqsa, hozirgivaqtdajamiyatdavlatsizyashayolmasligihammagaayonbo`libqoldi.

Konstitutsiyaning 14-moddasidanazardatutilganme’yorningyanabirmuhimtomonishundaki, ungako`radavlato`zfaoliyatiniqonuniylikprintsipiasosidaamalgaoshiradi. Buhuquqiydemokratikdavlatningengasosiybelgilaridanbiridir.

Qonuniylikprintsipidegandaavvaloqonunlarnivauningasosidaqabulqilingan boshqahuquqiyhujjatlarnidavlatorganlari, mansabdorshaxslar, fuqarolartomonidananiqvaog`ishmaybajarilishilozimligitushuniladi. Budavlattuzumidagidemokratizmningko`rinishlaridanbiribo`lib, hammaningqonunoldidatengliginio`rnatadi. Qonuniylikprintsipiqonunlarniyuridikhujjatlartizimidaoliykuchgaegaligini, barchauchunbarobarligini, jamiyata’zolariningbarchasiuchunmajburiyliginianglatadi.SHubilanbirgabuprintsip fuqarolarninghuquqvaerkinliklariog`ishmayta’minlanishi, fuqarolarganisbatandavlatorganlarivamansabdorshaxslarningqandaydiro`zboshimchaligigayo`lqo`ymasligi, fuqarolarningjamiyat, davlatoldidagimajburiyatlariqat’iybajarilishilozimliginihamnazardatutadi. Birso`zbilanaytganda, qonuniylikprintsipio`zmaqsadvamohiyatibilanxalqmanfaatlarigaxizmatqiladi.

Konstitutsiyavaqonunningustunligiprintsipi.

Konstitutsiyavaqonunlarustunliginingta’minlanishihuquqiydavlatningmuhim belgilaridanbiribo`lib, uO`zbekistondadavlat-huquqiyqurilishiningengasosiyprintsipihamdir. "Konstitutsiyavaqonunlarningustunligiprintsipishunianglatadiki, -deydiPrezidentimizI.A.Karimov, bundabarchajoriyqonunlarvame’yoriy-huquqiyhujjatlarKonstitutsiyaasosida, ungamuvofiqbo`lishitalabetiladi.

Ulug` bobokalonimizAmirTemuraytganlariday: "Qayerdaqonunhukmronlikqilsa, shuyerdaerkinlikbo`ladi".

O`zbekistonKonstitutsiyasidaKonstitutsiyadavlatimizningengAsosiyQonuniekanligi, uboshqabarchaqonunlarvame’yoriy-huquqiyhujjatlardanyuqoriturishiquyidagichabelgilangan: "O`zbekistonRespublikasidaO`zbekistonRespublikasiKonstitutsiyasivaqonunlariningustunligiso`zsiztanolinadi.

Davlat, uningorganlari, mansabdorshaxslar, jamoatbirlashmalari, fuqarolarKonstitutsiyavaqonunlargamuvofiqishko`radilar" (15-modda).

Yuqoridagiprintsipjamiyatimizdaqonunchilikvahuquqiy-tartibottantanasinianglatadi. Qonunchilik – buqonunlarningrealligidan, jamiyatdachinakamdemokratikmuhitvahaqiqiyhuquqiyrejimo`rnatilganligidandalolatberadi. Qonunchilikbudavlattomonidanqonunlartiziminijamiyattaraqqiyotitalablarigamosravishdatakomillashtiribborishvadavlatorganlari, jamoatbirlashmalari, mansabdorshaxslarvafuqarolartomonidanqonunlargaqat’iyrioyaetishvaularniog`ishmayamalgaoshirishdanamoyonbo`ladigandavlatvajamiyathayotiningprintsipidir. Qonunchilikprintsipiqonunlarninghammauchunistisnosizmajburiyligini, hammaningqonunoldidatengligini, qonunlarninghammayerdabirxildajoriyqilinishinihamanglatadi.

Shundayqilib, PrezidentI.A.KarimovO`zbekistonRespublikasiOliyMajlisiikkinchichaqiriqoltinchisessiyasidata’kidlaganidek, qonunustuvorliginita’minlash, shaxs, oila, jamiyatvadavlatninghuquqvamanfaatlarimuhofazasinikuchaytirish, aholininghuquqiymadaniyativahuquqiyonginioshirish, fuqarolarniqonungabo`ysunishvahurmatruhidatarbiyalash – burivojlanganbozoriqtisodiyotigaasoslanganchinakamdemokratik, huquqiydavlatvaerkinfuqarolikjamiyatiqurishningnafaqatmaqsadi, balkiuningvazifasi, engmuhimshartihisoblanadi.

O`zbekistonRespublikasitashqisiyosatiningkonstitutsiyaviyasoslarivaprintsiplari.

O`zbekistonRespublikasitashqisiyosatiningasosiyprintsiplariKonstitutsiyaning 17-moddasidao`ziningqonuniyaksinitopgan. Tashqisiyosattushunchasidavlatningxalqaroishlardagiumumiyyo`nalishio`zichigaoladi.Tashqisiyosatdavlatningboshqadavlatlarvaxalqlarhamdaxalqarotashkilotlarbilano`zaroaloqalarinio`zichigaoluvchimaqsadvavositalariniqamraboladi.

AsosiyQonunimizning 17-moddasidashundaydeyilgan: "O`zbekistonRespublikasixalqaromunosabatlarningto`lahuquqlisub'ektidir. Uningtashqisiyosatidavlatlarningsuverentengligi, kuchishlatmaslikyokikuchbilantahdidqilmaslik, chegaralarningdaxlsizligi, nizolarnitinchyo`lbilanhaletish, boshqadavlatlarningichkiishlarigaaralashmaslikqoidalarigavaxalqarohuquqningumume'tirofetilganboshqaqoidalarivanormalarigaasoslanadi.

Respublikadavlatning, xalqningoliymanfaatlari, farovonligivaxavfsizliginita'minlashmaqsadidaittifoqlartuzishi, hamdo`stliklargavaboshqadavlatlararotuzilmalargakirishivaulardanajralibchiqishimumkin."

AsosiyQonunimizningoldingilardanvaboshqadavlatlarningKonstitutsiyalaridanajralibturadigano'zigaxosjihatlariquyidagilardaniborat:

Birinchidan, 1992 yilgiKonstitutsiyamizo'ziningtubmohiyativafalsafasi, maqsadlarivag'oyalarigako'rayangihujjatdir. RespublikamizningoldingiAsosiyQonunlaribizsobiqIttifoqtarkibidaqog'ozdaginamustaqilbo'lgandavlatningKonstitutsiyalariedi. UshbuQomusimizesabirinchimoddasidantooxirgimoddasigachamustaqillikg'oyasibilansug'orilgan.

Ikkinchidan, Konstitutsiyamizo'ziningichkituzilishivayangikonstitutsiyaviyinstitutlaribilanajralibturadi. Bunda 1991 yiliqabulqilingan

“O‘zbekistonRespublikasidavlatmustaqilliginingasoslarito‘g‘risida”gikonstitutsiyaviyqonunmuhimmezonbo‘libxizmatqildi.

Uchinchidan, AsosiyQonunboshqakonstitutsiyalardanfarqlio‘laroq, o‘tamafkuralashtirishvasiyosatlashtirishruhibilansug‘orilmagan. Undakommunistikmafkura, sinfiylik, partiyaviylikdanasarhamyo‘q.[3]Umumbashariyinsoniyqadriyatlarbizqurayotganhuquqiydavlatvademokratik, adolatlifuqarolikjamiyatiningasosibo‘lmog‘ikerak.

To‘rtinchidan, Konstitutsiyamizjahonhamjamiyatitomonidane’tirofetilganxalqarohuquqtalabvaqoidalarigajavobberadigantarzdatayyorlangan. CHunkiO‘zbekistonxalqaromunosabatlarningtenghuquqlisub’ektisifatidao‘ziningKonstitutsiyasidashundaytalabvaqoidalarnitanolganvamustahkamlagan.

O‘zbekistonningtashqisiyosatidavlatlarningsuverenligitengligi, kuchishlatmaslikyokikuchbilantahdidqilmaslik, chegaralrningdahlsizligi, nizolarnitinchsiyosiyvositalarbilanhaletish, ichkiishlargaaralashmaslikqoidalarigavaxalqarohuquqningumume’tirofetganboshqaqoidalarivanormalarigaamalqilishzaminigaqurilgan.[4]

Beshinchidan, Konstitutsiyamizjahonkonstitutsiyaviytajribasigakengtayanishivaijobiytomonlardanatroflichafoydalanganligibilanhamajralibturadi. Konstitutsiyamizengtaraqqiyetganmamlakatlar, xususan, AQSH, Turkiya, Fransiya, GermaniyaSHvetsiya, Italiyakabi Farbdavlatlari, ruhiyativaetnikjihatlardanbizgayaqinbo‘lganYAponiya, Misr, HindistonvaboshqaSHarqdavlatlariningboytajribasidanengdemokratikjihatlarini, insonparvarlikg‘oyalarinitarannumetuvchixalqaroxujjatlarningtalablarinio‘zidajamlagan.

Oltinchidan, Konstitutsiyamiznimustaqildavlatimizravnaqininghuquqiykafolatidarajasigako‘taru

[3] Каримов И.А. Ўзбекистон–келажаги буюк давлат. –Т.: Ўзбекистон, 1992, 337 б
[4] Каримов И.А. Ўзбекистон–келажаги буюк давлат. –Т.: Ўзбекистон, 1992, 39 б

vchiengmuhimbelgiundajahonningilg‘orkonstitutsiyaviytajribasinimilliy-ma’naviyvahuquqqadriyatlarimizga, o‘zbekxalqiningboytarixigauyg‘unlashtirilibqo‘llanilganidadir.

2.3. O’zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi – Harakatlar strategiyasining huquqiy kafolati

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarning tub maqsadi insonga munosib turmush sharoitini yaratish hamda jamiyat hayotining hamma sohalarini demokratlashtirishdan iborat.

SHu ma’noda mamlakatimizning mustaqil taraqqiyot yo’lida davlatimiz Konstitutsiyasi ijtimoiy yo’naltirilgan bozor iqtisodiyotiga asoslangan demokratik huquqiy davlat va kuchli fuqarolik jamiyati barpo etishning tom ma’nodagi huquqiy poydevori, inson manfaatlari huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilishning kafolati bo’lib xizmat qilmoqda. Konstitutsiya asosida butunlay yangi demokratik boshqaruv tizimi yaratildi, xalq davlat hokimiyatining birdan-bir manbai ekani, davlat hokimiyatining tizimi, hokimiyatning qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatiga bo’linishi prinsipi belgilandi. Sud va huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyati ham demokratik talablar asosida qayta tashkil etildi, ularning faoliyatida qonun ustuvorligini ta’minlash, insonning huquq va erkinliklarini himoya qilish asosiy mezon sifatida belgilandi. Xususan, Prezidentimizning qator farmon va qarorlarida, *2017–2021 yillarda O’zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo’nalishi bo’yicha Harakatlar strategiyasida* belgilangan mamlakatimiz taraqqiyotini yangi bosqichga olib chiquvchi vazifalarni amalga oshirish va ro’yobga chiqarishda huquqiy islohotlar muhim o’rin tutadi. CHunki mustahkam huquqiy-demokratik davlat barpo etish jarayonida islohotlar, albatta, huquqiy asoslarga tayanadi. SHu bois mamlakatni rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan ishlar bilan hamohang ravishda

huquqiy bazani shakllantirib borish, huquqiy islohotlarning amaliy islohotlardan ortda qolmasligini ta'minlash ulkan ahamiyat kasb etadi. Jamiyatda fuqarolar huquq va erkinliklarining ta'minlanishi davlat tomonidan O'zbekistonda olib borilayotgan islohotlarning mazmun-mohiyatiga, eng avvalo, davlat rahbarining bu boradagi qarashlari va dasturiga monand ravishda namoyon bo'ladi. YUrtimizda kechayotgan keng ko'lamli islohotlar, tarixiy o'zgarishlar, O'zbekistonning xalqaro maydonda erishayotgan yutuqlarining eng muhim huquqiy asosi Asosiy qonunimizdir. Konstitutsiyadagi har bir norma, jamiyatimizda inson manfatlari har narsadan ustun ekanligining huquqiy kafolatidir. U mamlakatimizning demokratik taraqqiyotini ta'minlash va fuqarolik jamiyatini shakllantirishning asosiy prinsiplarini belgilab berdi. Konstitutsiya – xalqning, millatning yuzi, obro'-e'tiboriva nufuzi. SHu ma'noda Konstitutsiya o'zbek xalqi irodasi, erki, ruhiyati, ijtimoiy-siyosiy tafakkuri va madaniyatining mahsulidir. O'zbekiston Prezidenti ta'kidlaganidek, bugun hayotimizning o'zi Konstitutsiyamizda ifodasini topgan eng asosiy maqsad – inson manfaatlarini har tomonlama ta'minlash masalasini dolzarb vazifa qilib qo'ymoqda. SHu bois, avvalo, «Xalq davlat idoralariga emas, davlat idoralari xalqimizga xizmat qilishi kerak», degan hayotiy qoida jamiyatimizda bosh shiorga aylanib ulgurdi. Konstitutsiyamizning 19-moddasida O'zbekiston Respublikasining fuqarosi va davlat bir-biriga nisbatan huquq va burchlari bilan o'zaro bog'liqligi, fuqarolarning Konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlab qo'yilgan huquq va erkinliklar daxlsizligi, ulardan sud qarorisiz mahrum etishga yoki ularni cheklab qo'yishga hech kim haqli emasligi mustahkamlab qo'yilgan bo'lib, yurtimizda shu qisqa davr ichida qabul qilingan qonunlar va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar aynan shu maqsadlar ro'yobiga xizmat qiladi. Bu borada Prezidentimiz tashabbusi bilan tashkil etilgan «xalq qabulxonalari» fuqaro va davlatning hamkorligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. SHuni ham qayd etish o'rinliki, o'tgan yillar davomida mamlakatimizda sudni davlat hokimiyatining alohida tarmog'i sifatida tashkil etish, uni o'tmishdagi jazolash organidan inson huquq va erkinliklarini

muhofaza qiluvchi hamda ishonchli himoya qiluvchi davlatning chinakam mustaqil institutiga aylantirish bo'yicha salmoqli ishlar amalga oshirildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti-ning 2016 yil 21 oktyabrdagi «Sud-huquq tizimini yanada isloh qilish, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini kuchaytirish chora-tadbirlari to'g;risida»gi hamda 2017 yil 21 fevraldagi «O'zbekiston Respublikasi sud tizimi tuzilmasini tubdan takomillash-tirish va faoliyati samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi farmonlari hamda Harakatlar strategiyasi asosida 2017 yil 6 aprel va 31 may kunlari O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga(80, 81, 83, 93, 107, 108, 109, 110, 111-moddalariga) o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida qonunlar qabul qilindi. Natijada O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi va Oliy xo'jalik sudining fuqarolik, jinoiy, ma'muriy va iqtisodiy sud ishi yurituvi sohasidagi sud hokimiyati yagona oliy organ – O'zbekiston Respublikasi Oliy sudiga birlashtirildi, Sudyalar oliy kengashiga konstitutsiyaviy maqom berildi, ma'muriy sudlar tashkil etildi hamda Konstitutsiyaviy sud vakolatlari sezilarli darajada kengaytirildi. SHuningdek, sud tizimida iqtisodiy va ma'muriy sudlar tashkil etishni nazarda tutuvchi ushbu konstitutsiyaviy o'zgartishlar mamlakatimizda olib borilayotgan ma'muriy, iqtisodiy va bozor sohasidagi islohot-larni sud-huquqiy jihatdan ta'minlash samaradorligini oshirishning, xususiy mulk huquqini, tadbirkorlik faoliyatini sudda ishonchli himoya qilishning muhim omiliga aylanadi. Jumladan, ommaviy-huquqiy munosabatlardan kelib chiqadigan ma'muriy nizolarni, davlat organlarining harakatlari yoki harakatsizligi, qarorlari ustidan fuqarolar, tadbirkorlik sub'ektlarining bergan murojaatlarini ko'rib chiqishga vakolatli bo'lgan turli darajadagi ma'muriy sudlarning tuzilishi jismoniy va yuridik shaxslarning qonuniy huquq va erkinliklarini, manfaatlarini sudda himoya qilish samaradorligini tubdan oshirishga xizmat qilmoqda.

SH.Mirziyoev tashabbusi bilan 2017 yil 7 fevralda qabul qilingan O'zbekistonni rivojlantirishning Harakatlar strategiyasi Konstitutsiyani rivojlantirishning yangi bosqichini boshlab berdi. Harakatlar strategiyasida

belgilangan vazifalarning ijrosini ta'minlash maqsadida 2017 yil 6 aprel, 31 may kunlari O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga eng oxirgi o'zgartishlar uning 80, 81, 83, 93, 107, 108, 109, 110, 111-moddalariga kiritildi. SHuningdek, 2017 yilda 20 ga yaqin qonun, 700 ga yaqin qonunosti hujjatlar qabul qilindi. Konstitutsiyaga kiritilgan ushbu o'zgartish va qo'shimchalar, qabul qilingan qonunlar va qonunosti hujjatlarida xalq hokimiyatchiligi yanada mustahkamlandi. «Xalq davlat organlariga emas, davlat organlari xalqqa xizmat qilishi kerak», degan prinsip joriy etildi. Endilikda xalq nafaqat davlat organlarini shakllantirish, balki ularning hisobotlarini eshitish imkoniyatiga ega bo'ldi. O'zbekiston davlat boshqaruvi tizimida va jahon davlatchilik amaliyotida yangilik bo'lgan Prezidentning virtual qabulxonasi hamda viloyat, tuman, shahar kesimlarida joriy etilgan xalq qabulxonalari ijro hokimiyati ustidan jamoatchilik nazoratini ta'minlashda, jinoyatchilikning oldini olishda hamda korrupsiyaga qarshi kurashda ulkan ahamiyat kasb etmoqda. Konstitutsiyaga kiritilgan so'nggi o'zgartishlar natijasida paydo bo'lgan yagona oliy sud tizimi – Sudyalar oliy kengashi, shak-shubhasiz, Konstitutsiyani rivojlantirib, xalqning hokimiyatga bo'lgan ishonchini yanada mustahkamladi. Xalq ishonchiga ega davlatning kelajagi esa buyuk bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi dunyodagi eng demokratik, eng adolatparvar, eng xalqchil amaliyotga aylangan konstitutsiyadir. U – xalq ijodiyotining mahsuli. SHu sababli, har bir vatanparvar inson Konstitutsiyasi bilan faxrlanishi va g'ururlanishi, uning hayotga joriy etilishi va rivojlanishi uchun kurashib yashashi kerak.

XULOSA

Jahonkonstitutsiyalariningvazifasi –hokimiyatbo’linishini, davlatniidoraetish, xalqhokimiyatchiligiasoslarini, demokratiyanirivojlantirish, xalqhokimiyatchiliginingsamaraliusulvashakllariniqarortoptirishvajamiyatmanfaatl arigato’lamostushadiganme’yorlarnikonstitutsiyadanamoyishetishdir.

O‘zbekistonKonstitutsiyasidajahonkonstitutsiyaviytajribasiquyidagiyo‘nalis hlardao‘zaksinitopgan:

1) konstitutsiyaviytartibgasolishprinsipi – insonhuquqlarivaerkinliklarixalqarohuquqnormalariningustuvorligi, hokimiyatvakolatlariningbo‘linishi, Konstitutsiyaningbarqarorligi;

2) mafkuralashtirishdanvozkechish, ya’niujamiyatgaoldindanbelgilanganhukmronmafkuragamoskeluvchiiqtisodiytuzu mnimajburantatbiqetishgaintilmaydi;

3) konstitutsiyaviykafolatlar – Konstitutsiyaningustuvorligi, Konstitutsiyaviysudningtashkiletilishi, Asosiyqonunnio‘zgartirishningalohidatartibi;

4) prezidentlikrespublikasiningbevositademokratiyaningbirshakliekanligi. CHunkiKonstitutsiyaprezidentningdavlatvaijroiyahokimiyatningrahbarisifatidagihu qu-qiymavqeinibelgilaydi;

5) konstitutsiyaviytexnikaning, ya’nimatnningMuqad-dima, bo‘limlar, boblarvamoddalarbo‘yichamantiqanjoylashishi;

6) huquqiylashtirishvamazmunningqisqaligi, ya’nihuquqiydavlathayotinibog‘labqo‘yuvchiortiqchaqonunlarniyaratmaslik. O’zbekistonRespublikasikonstitutsiyaviyhuquqi –

mamlakathuquqtiziminingetakchisohasidir.Uhokimiyatbilanshaxsningo’zaromunosabatlarini, davlatidoralarinitiziminingfaoliyatyuritishinitartibgasoluvchi, fuqarolarhuquqiymaqomini, shuningdekjamiyatboshqaijtimoiytuzulmalariholatinibelgilovchihuquqiynormalaryiђindisidir.

O’zbekistonRespublikasiKonstitutsiyasi-demokratikKonstitutsiyadir.CHunki, ubirinchidan, tarixdasinalganumuminsoniy, umumbashariyqadriyatlarnio’zidamujassametgan; ikkinchidan, AsosiyQonunimizengrivojlangan, taraqqiytopgandavlatlarningilg’orkonstitutsiyaviytajribasigatayanganholdayaratilgan; uchinchidan, Konstitutsiyamizboyqadimiymilliyhuquqiymerosimizga, milliytafakkurvaqadriyatlarimiznio’zidaaksettiradi. SHuninguchunhamKonstitutsiyamiz “engilg’org’oyalarnio’zidajoetganini, uningengdemokratikan’analarasosidayaratilganinibugungikundabutunjahontanolmoqda.

1992 yilgiyangiKonstitutsiyasuverenO‘zbekistonningo‘zigaxostaqdimothujjatigaaylandi. Uo‘zidajahonkonstitutsiyaviytajribasiprinsiplarivako‘pasrlikmilliyyuridiktarixan’analarinimujassamlashtirgan.Agaryangio‘zbekKonstitutsiyasijahonkonstitutsiyaviytaraqqiyotinuqtainazaridantavsiflanadiganbo‘lsa, uni FarbiyEvropamamlakatlaridagiikkinchijahonurushidankeyinqabulqilingan «ikkinchiavlod» konstitutsiyalariqatorigaqo‘shishmumkin. Konstitutsiyalarnio’rganishmavzuini, Konstitutsiyahamdauningprinsipvanormalaribilantartibgasolinadiganijtimoiy – siyosiymunosabatlardoirasitashkiletadi. SHuboismamlakatta’limtizimida, uningbarchaturlarivabosqichlaridaKonstitutsiyanio’qitishgaalohidae’tiborberiladi. O’zbekistonRespublikasiPrezidentining2001 yil 4yanvardaqabulqilingan O’zbekistonRespublikasiKonstitutsiyasinio’rganishnitashkiletishto’g’risidagifarmoyishimazkurmasalanidavlatsiyosatidarajasigako’tardi.Farmoyishningmaqsadi –

Konstitutsiyaningjamiyatdagio’rnivaahamiyatini, mazmun – mohiyatinixalq, ayniqsayoshavlodninghuquqiyongi, tafakkurivamadaniyatigasingdirish. SHutariqajamiyatdakonstitutsiyaga, qonunganisbatanyuksakhurmatmuhitiniyaratish, ijtimoiymunosabatlarnikonstitutsiyaviy – huquqiytartibgasolishsaviyasiniyuqoridarajagako’tarishdir.Engmuhimi, aholininghuquqiysavodxonliginioshirish, harbirfuqaroo’ziningKonstitutsiyadamustahkamlanganhuquq, erkinlikvaburchlarinito’laidroketishorqalio’zliginimukammalanglabetishigaerishishdir.

Xulosaqilibaytganda, qiyosiykonstitutsiyashunoslikjamiyata’zolariningsiyosiyfaolliginiko’tarishga, ularningdavlatniboshqarishdaishtiroketishinita’minlashgako’maklashadi. Konstitutsiyalarningmanbalari, konstitutsiyaviyinstitutlarvakonstitutsiyaviynormalarningxorijiydavlatlartajribasidanfoydalanishtalabavao’quvchilaruchunmuhimahamiyataksetadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

I. Asosiy adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi 1- Prezidenti I.A.Karimov. O’zbekiston kelajagi buyuk davlat. 1-jild. – T.: O’zbekiston, 1996.
2. O'zbekiston Respublikasi 1- Prezidenti I.A.Karimov. Buyuk kelajagimiznin’ huquqiy kafolati. 1-jild. – T.: O’zbekiston, 1996.
3. O'zbekiston Respublikasi 1- Prezidenti I.A.Karimov.”Mamlakatni modernizatsiya qilish va kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish ustuvor maqsadimizdir”/ Prezident I.Karimovning O’zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qo’shma majlisidagi ma’ruzasi. Xalq so’zi. 2010yil, 28 yanvar.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.Mirziyoevning “O’zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo’yicha 2017-2021 yillarga mo'ljallangan harakatlar strategiyasi” farmoni. PF-4849. 7.02.2017 yil.

II. Normativ-huqiqiy hujjatlar:

1. O’zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi – T., “O’zbekiston”, 2014.
2. O’zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi to’g’risidagi “ O’zbekiston Respublikasi Qonuni. O’zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Axborotnomasi.2002y,12-son.
3. Qaraqalpaqstan Respublikasi Konstitutsiyasi-N.,”Qaraqalpaqstan”, 2006.

III. Qo’shimcha adabiyotlar:

1. Konstitutsiyaviy huquq:Darslik. – T., IIV Akademiyasi, 2014.
2. O’zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasini o’rganish. O’quv qo’llanma-T., “Sharq”, 2010.

3.Qayumov R.Q. O’zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy huquqi. Darslik – T., IIV Akademiyasi,1997.
4. Kudaybergenova T, Orinbetov N: O’zbekistan Respublikasi’ Konstitutsiyasi’n uyreniw.No’kis, Qaraqalpaqstan bosmaxonasi, 2013yil, 141 bet. O‘quv qo‘llanma.

IV. Elektron ta’lim resurslari

1. O’zbekiston Respublikasi Davlat Hukumati portali: www.gov.uz
2. www.ziyonet.uz
3. www.edu.uz
4. Infocom.uz elektron jurnali: www.infocom.uz
5. www.tdpu.uz.
6. http://learnen’lishkids.britishcouncil.org/en/http://learnen’lishteens.britishcouncil.org/